

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

Дипломна робота
на здобуття першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
на тему:

**«ВМС України: від створення до сучасного
стану»**

студента IV курсу, групи СОІ-41
спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)

**Гулейчука Владислава
Михайловича**

Керівник:

Міщук Андрій Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Єгрешій Олег Ігорович

кандидат історичних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ВМС України в 1991-2013 рр.....	6
1.1. Генеза військово-морських традицій в Україні.....	6
1.2. Проблема формування ВМСУ в 1991-2013 рр.....	17
РОЗДІЛ 2. ВМС України в умовах війни (2014- н.ч.).....	26
2.1. ВМС України під час анексії Криму у 2014 р.....	26
2.2. Реформи ВМС 2014-2021.....	31
2.3. ВМСУ України в повномасштабній війні з РФ в 2022-2023 рр.....	41
РОЗДІЛ 3. Методика вивчення історії ВМСУ у школі.....	45
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми. Сила будь-якої держави визначається не лише в її економіці, інфраструктурі чи впливі на міжнародній арені, а у військових силах. Якщо держава може захистити себе – з нею рахуються і саме таку позицію свого часу висловлював В. Чорновіл ще в 1990-х рр. І однією із таких найвагоміших ланок в обороні України є її військово-морські сили. Це не лише кораблі, об'єкти берегової охорони чи гарні прапорці на щоглах суден. В першу чергу, це майже 15 тисяч військовослужбовців, представників як корабельного складу флоту, так і морські піхотинці, авіатори, авіатехніки, підводники, водолази, представники морських ССО, командний склад, ракетні війська, артилерія і низка інших складових нашого захисту з моря. Безпека на морі – це не лише оборона країни у найважчий час, а й гарантії надійного проходження торговельних суден з Одеси, Миколаєва, Очакова, Чорноморська і низки інших міст-портів у пункти призначення. Саме морські перевезення товарів забезпечують більшу частину експортних можливостей України.

Військово-морська справа в Україні загалом не є новою. Її традиції тягнуться ще з початків нашої ери з плавним переходом до походів київських князів, героїзму козацьких флотилій в XVI-XVIII ст., стійкості та незламності українських матросів під Севастополем в 1854-1855 рр., палкого патріотизму українських флотоводців 1917-1921 рр., героїзму наших співвітчизників у роки Другої світової війни у різних бойових морських частинах у СРСР і США, що не могло не породити флот в 1990-х рр.

Актуальністю обраної нами для дослідження теми є нерівні умови договору з поділу Чорноморського флоту (ЧФ) 1997 рр., захоплення більшої частини майна в 2014 р. в АРК росіянами і нові численні зіткнення в повномасштабній війні в 2022-2023 рр. не можуть не привернути нашу увагу для написання окремого дипломного дослідження.

Об'єктом дослідження виступають ВМСУ від створення до сучасності.

Предметом дослідження є комплексний аналіз військово-морських традицій, утворення та сучасний стан боєздатності ВМС України

Виходячи з актуальності та об'єкту нашого дослідження, досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити генезу військово-морських традицій України та визначити справжню дату утворення ВМСУ;
- проаналізувати основні етапи становлення сучасних військово-морських сил України в умовах гібридної (2014-2021) та повномасштабної війни з рф;
- виокремити методичний інструментарій для роботи з темою в навчальному процесі в школі.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період формування та сучасний стан ВМС України в 1991-2023 рр. Верхня межа – 1991-2013 рр., Нижня 2014-2023 рр. В першому підпункті першого розділу роботи автор дозволив собі відійти від вказаних меж роботи і охопити період з 218 р. н.е. по 1990 рр. для того, аби довести, що Україна багата на військово-морську історію і має більше аргументів та прав щодо причорноморського узбережжя як це через маніпуляції говорить держава-агресор (росія).

Географічні межі дослідження охоплюють територію України, зокрема АРК Крим, м. Севастополь, м. Миколаїв, м. Одеса, м. Бердянськ, м. Очаків, м. Маріуполь та інші місця, які мають відношення до ВМСУ на сучасному етапі.

Стан наукової розробки. В ході написання нашої дипломної роботи було опрацьовано низку джерел та надбань історіографії. Джерельну базу дослідження становлять матеріали ЗМІ, де відобразились найбільш знакові події в історії флоту в 1991-2023 рр. Також, нами було використано і нормативно-правовий документ – звіт ТСК при ВРУ, яка займалась дослідженнями розкрадання в ЗСУ в період з 1991 по 2017 рр. Одним із найбільших родів військ, який був підданий цим злочинам, були і ВМСУ [19]. Історіографія досліджена представлена переважно дослідженнями українських дослідників на дану тематику. Серед опрацьованих нами праць, вартими уваги були доробки таких авторів як Адамович С. [35], Ю. Арабаджи [36], А. Бабенко [37], В. Безкорований [39], П. Гай-Нижник [42-46], Ю. Горбулін [47], Г.

Іванущенко [50], провідний історик ВМСУ М. Мамчак [55-58], американська дослідниця Д. Сандерс [70] та ін.

Методологічну основу роботи складають принципи історизму, всебічності, об'єктивності, системності, узагальнення та порівняння. У роботі використані загальні та спеціальні методи. Реалізація поставлених завдань забезпечена врахуванням міждисциплінарної специфіки дослідження. Із загальнонаукових застосовано методи аналізу, синтезу, індукції, а також порівняльний, логіко-лінгвістичний та описовий.

Наукова новизна роботи зумовлена тим, що в ході опрацювання наявного матеріалу щодо історії та сучасного стану ВМСУ, нами була зроблена спроба не лише описати ці процеси, а й знайти можливості роботи з цим матеріалом у школі.

Практичне значення отриманих результатів даної дипломної роботи полягає в тому, що її матеріали й узагальнення можуть бути використані у науково-дослідницькій, начальній і культурно-просвітницькій сферах. Зібраний фактологічний матеріал та науково-теоретичні узагальнення можуть слугувати для подальшого аналізу даного дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи апробовано на щорічній звітно-науковій конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у 2023 рр.

Структура роботи обумовлена її метою та завданнями. Вона побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, трьох розділів і трьох підрозділів, висновків, списку використаних джерел (75 позицій) та 7 додатків. Обсяг основного тексту становить сторінки. Обсяг тексту – 53 сторінки. Загальний обсяг роботи – 88 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ВМС України в 1991-2013 рр.

1.1. Генеза військово-морських традицій в Україні

Коли ми говоримо про оборону та наступ, зазвичай у кожного з нас перша асоціація буде з сухопутними військами – танки, піхота, артилерія, спецназ, партизани чи мотопіхотні війська. Це без врахування сил ППО, авіації і інших родів військ. В потребах і силах оборони, яка не так часто потрапляє на екрани ТВ чи у інші види ЗМІ є Військово-морські сили України (ВМС України). Їх утворення на початку 1990-х рр. де-юре і фактичне оформлення в єдиний рід військ де-факто наприкінці 1990-х – на поч. 2000-х рр. несло за собою низку перипетій, конфліктів та навіть поширення нового витoku російської пропаганди. Прикметно, що із вуст останньої і в умовах війни в 2022-2023 рр. часто є гасла про те, що Україна – це не морська держава або буцім-то до 1990-х рр. в нас не було власних морських підрозділів. Ці та інші більш серйозні маніпуляції рф годувала проросійський електорат в Україні та весь пострадянський простір шукаючи поступово приводи для початку власної агресії в Криму та на Донбасі в 2014 р., а 24 лютого 2022 р. – повномасштабну з Україною війну.

Чи справді це так, що у нас не було до 1990-х рр. свого флоту, а морські традиції для військової справи в Україні – не властиві нам жодним чином? Це і десятки тисяч інших фейків росії – відверта брехня народу-могиляника волі не припиняється досі. Хоча чому ми уже дивуємось, коли вони намагаються говорити фейками про те, що «давні укри викопали море». Що цікаво – росіяни досі в цю дурню вірять, а українці з 2015 р. (тобто з часу відколи в мережу злили цей фейк) і досі з них насміхаються [51].

Спростовуючи цю маніпуляцію і присвятивши їй окремий підрозділ нашого дослідження, ми зможемо пояснити, чому і на якій підставі ми в 1990-х рр. утворили власні ВМС та чому зараз в час війни (з 2014 р. по н.ч.) флот – це один з найбільш потрібних родів військ для подальшого визволення України від російських окупантів на її півдні та сході в 2023 р.

Насамперед зазначимо, що генеза українських морських традицій може сягати ще дохристиянських часів. Зокрема, на думку дослідника історії ВМС України М. Мамчака, перший військовий морський похід предками українців спільно з готами був здійснений у 218 р. Його результатами стало досягнення учасниками походу Афін та Салонік у Греції. В 252 та 256 рр. відбулись два морських походи до південних рубежів Чорного моря (сучасна Туреччина). Зі свідчень Прокопія і Маврикія, в 269 р. праукраїнські племена антів вийшовши флотилією з Дніпра, змогли розгромити Афіни та Спарту, дійшли до о. Крит і Кіпр у Середземному морі. Ними ж було вчинено напад на візантійське місто-порт Солунь, у 623 р. – атакували Крит з успішним застосуванням десанту, а ще через три роки Царгород [57, с. 17].

Першим руським (не плутати з росіянами – В. Г.) морським керманичем, котрий здійснив успішний похід на малоазійське узбережжя у сер. VIII ст. був київський воєвода (у ін. джерелах – князь) Олег. Деяко пізніше, на стику VIII-IX ст. успіхи в боротьбі з візантійцями на південному березі Криму, в тому числі і у штурмі м. Сурож (нині окупований з 2014 р. Судак в ТОТ АРК) київський кн. Бравлін. У IX ст. роль флоту у русичів посилюється за князювання Аскольда та Діра. 18 червня 860 р. флотилія із 360 руських кораблів взяла в облогу столицю Візантії Константинополь. За повернення з походу імператора Михайла, який провівши переговори з русичами знайшов взаємовигідний компроміс для обох сторін. Як результат, Аскольд став першим київським князем-християнином. Не менших успіхів і навіть ширших мали походи кн. Олега Віщого в 905-910-х рр. При князюванні Ігоря, ареал походів поширюється і на Каспій [58, с. 18-26].

За кн. Святослава в 960-970-х рр. робиться спроба утворити потужні військово-морські бази на південно-західному березі Чорного моря на території Болгарії і Румунії. В пріоритетах князя залишався і вихід до берегів Каспійського моря. За Володимира Великого русичі закріплюються в Криму і контролюють Керченську протоку, а востаннє русичі задіяли флот в 1223 р. у

битві з монголо-татарськими завойовниками на р. Калка, де річковою логістикою командував київський воєвода Юрій Домарижич [58, с. 43].

Опісля зникнення з карти Галицько-Волинської держави 1340 р., українські морські традиції відроджуються з появою на південних кордонах Великого князівства Литовського козацтва. Так у 1492 р. у Дніпровському лимані під Тягинєю козаки взяли на абордаж турецьку галеру, звідки були визволені численні невільники. В 1494 р. козацька морська ескадра під орудою князя Богдана Глинського взяла турецьку фортецю Очаків, звідки були визволені сотні українських невільників. В 1502-1504 рр. повторюються успіхи козаків при штурмі турецької фортеці Тамань [52, с. 21-22].

Уже більш масштабними та стратегічно великими були козацькі морські походи кн. Д. Байди-Вишневецького в 1550-х рр., гетьманів і кошових отаманів Запорізького козацтва С. Кішки, Ф. Покотила, І. Підкови, Я. Нероди, П. Конашевича-Сагайдачного, І. Сулими, М. Жмайла, М. Дорошенка, які активно протистояли турецько-татарським набігам та здійснювали морські відплатні рейди на Стамбул, Синоп, Варну, Кафу та інші морські порти османів в 1580-1630-х рр. Не менш ефективно діяв і Б. Хмельницький як очільник морської ескадри в 1621 р., і як гетьман Війська Запорозького, організовуючи логістику морем та ріками України в 1648-1654 рр. [57, с. 48-142].

На першому етапі доби Руїни (1657-1686 рр.) питання довкола організації морських походів на певний час стає закритим. Однак це зовсім не стосувалось багаторічного очільника запорожців, кошового отамана Івана Сірка, котрий за різними гіпотетичними підрахунками здійснив не менше як 100 морських походів. Основні удари в ході організації цих рейдів Сірком ставились на фортеці Варна, Трапезунд, Білгород-Дністровський (Акерман), форпости Азовщини. Зокрема, саме рейд на Азов за кілька місяців до смерті здійснили козаки Сірка в 1680 р. [15]. Звичайно, що довкола біографії найвідомішого запорозького ватажка другої половини XVII ст. і досі існує низка легенд. До 2022 р. активно поширювався міф щодо його участі в іспано-французькому конфлікті в 1640-х рр. Згідно з гіпотезами, успішний рейд десанту на

трофейних іспанських галеонах у м. Дюнкерк весною 1646 р. Вдало запущений І. Борщак в ХХ ст. фейк на даний час не був жодним чином підтверджений [60].

Опісля епохи І. Сірка його XVIII ст. в даному контексті слід вважати як епохою найбільшого взлету, так і падіння запорожців. В 1680-1690-х рр. козаки під проводом отаманів Чортомлицької Січі М. Самійленка, Я. Чалого, Я. Мороза та ін. беруть участь у ряді морських походів, які були підготовчими етапами до Азовських походів 1695-1696 рр., які були організовані московським царем Петром I спільно з запорізьким морським флотом та козацькою піхотою з Гетьманщини. Ключовою метою цих походів було здобуття турецької порту-фортеці Азов на однойменному Азовському морі в гирлі ріки Дон. Незважаючи на успіх в 1696 р. по здобуттю фортеці, її закріплення за Московським царством стало можливим лише 14 липня 1700 р. як одна із умов Константинопольського мирного договору. Однак згідно із Прутським миром 1711 р. дана фортеця була ліквідована самими ж московитами [41].

Не менш успішною була розбудова козацьких військово-морських сил в часи отамана І. Малашевича. Завдяки йому та зусиллям К. Гордієнка, які перебували з військом на теренах суч. Херсонщини в ханській Україні в 1709-1734 рр., де були утворені Кам'янська та Олешківська Січі, військово-морські традиції не були втрачені. Звичайно, що в даний період вони носили радше патрульну і митну місії в гирлі Дніпра, але разом з тим, стабільна підготовка козацької морської піхоти, будівництво чайок та інших плавзасобів морського флоту козаків завжди були на порядку денному. Після заснування останньої запорозької Січі (1734-1775) на р. Підпільній, Малашевич вміло орудував козацькими морськими походами на Крим в 1737-1741 рр. В його обов'язки також входило і заснування верфі на Хортиці в 1738 р. [58, с. 166-167].

В ході двох російсько-турецьких воєн (1768-1774, 1787-1792) роль козацьких морських операцій тільки зростає. В першій із названих воєн, козацькі морські операції зосереджуються на трьох оперативних напрямках –

фортеці довкола р. Дунай, Дніпро-Бузький лиман та півострів Крим. В першому із названих напрямків козаки успішно штурмують Хаджибей і Ізмаїл, в другому брали участь в операціях під Очаковом та на Кінбурзькій косі, ними ж були здійснені штурми Перекопу та була взята з моря місто-порт Кафа [4, с. 30-32].

В ході цієї війни командування флоту брали на себе полковники Запорозької Січі Д. Третяк, І. Мандра і Я. Сідловський. Під час підписання Кючук-Кайнарджійського договору 1774 р. росіяни отримують Кінбурзьку косу та Керченський півострів на території Криму. Одним із наслідком допомоги росіянам у цій війні стала насильницька ліквідація Січі у 1775 р. та заслання козацької старшини в тюремне ув'язнення. З актуалізацією проблеми розширення впливу імперії Романових в Чорному морі, козаки знову стають в нагоді росіянам. Зокрема, в ході зайняття бухти Ахтіар в 1783 р. українцями була закладена перша верф, яку через рік росіяни назвуть м. Севастополем. У вересні 1787 р. українські козаки брали участь в обороні фортеці Кінбурн. Цікаво, що тоді задунайські козаки, які теж були задіяні в операції на османському боці, відмовились воювати проти своїх колишніх побратимів [58, с. 168-193].

Те, що маневри українських козаків сприяли взяттю Очакова та Ізмаїла, де особливо прославився Антін Головатий, а умілі маневри Сидора Білого прикривали дії флоту росіян в гирлі Бугу в 1780-х рр. і досі є доконаним фактом, що будь-який успіх імперців не був можливим без втручання українського військово-морського мистецтва. Зокрема, те, що росіяни досі не можуть змиритись, що вони нічого самі не створили свідчить і те, що влітку 2022 р. вони викрали фейковий надмогильний пам'ятник С. Білому на Кінбурнській косі. На їхню думку, камінь з могили Сидора Білого мав би приносити їм вдачу на морі, чого не скажеш про їх поразку весною 2022 р. [20].

Правда якщо в 1780-х рр. росіяни тут оборонялись від османів і їх перемога була можлива за рахунок козаків, то будемо надіятись, що в 2023 р. Кінбурнська коса повернеться в українську гавань вільною. Водночас слід відзначити, що після 1775 р. козаки розділились на кілька військово-морських

формацій на Бузі (пізніше на Кубані) та на Дунаї. В ході російсько-турецької війни 1828-1829 рр. дунайці перейдуть на бік росії під приводом кошового О. Гладкого. В черговий раз, дунайці та нащадки запорожців з російської імперії зійдуться з нащадками запорожців (70 % матросів ЧФ) уже в обороні Севастополя (1854-1855). Одним із командуючих обороною був нащадок козаків адмірал П. Нахімов [61].

Взагалі, якщо вести мову саме за цю сторінку в історії України, слід відзначити, що як і в обидві світові війни, в даному конфлікті на обох боках українці були розмінною монетою та ресурсом в руках поневолювачів. Разом з тим, саме українці найбільше поклали свої кістки за стримування військ турецької коаліції під заснованим ще Сидором Білим в 1787 р. містом. Те, що це місто боронили саме українці свідчить не лише походження Нахімова, а й те, що найславніші матроси-оборонці міста були українцями: Федір Заїка, Іван Демченко, Макар Шульга, Федір Даниленко, Гнат Шевченко, Петро Кішка і ін. Стосовно останнього, слід зазначити, що сотні раз ризикуючи власним життям доніс на своїх плечах не один десяток поранених товаришів або чергового полоненого офіцера з цінними для оборонців відомостями. Колишній кріпак з села Ометинці на Вінниччині опісля завершення Кримської війни зміг не лише удостоїтись низки бойових нагород, а й звільнившись з кріпацтва, отримати спадкове дворянство [61].

Цікаво, що с. Ометинці є доволі багатим на славетних військових в сенсі саме відомих особистостей. Так зокрема в 2022 р. на весь світ стало відомим ім'я танкіста Євгена Пальченка, який був одним із оборонців Антонівського мосту біля м. Херсон в лютому 2022 р. Танки під командування лейтенанта Євгена Пальченка успішно вийшли з потенційного російського оточення в бік м. Миколаєва через Чорнобаївку та сприяли недопущенню оточення кількох українських бригад, в тому числі 59-ї механізованої та 80-ї десантно-штурмової. За бої 24-26 лютого 2022 р. біля Херсону, у травні президент України В. Зеленський нагородив Є. Пальченка найвищою нагородою в Україні – орденом Золота Зірка та званням героя України [30].

Продовжуючи питання флоту зазначимо, що паралельно до українців в імперії Романових, в імперії Габсбургів також активно просувались українці на службі на флоті. Найяскравіший приклад – адмірал головного штабу флоту та очільник медслужби ВМС Австро-Угорщини Я. Окуневський (1860-1929). Окрім того, що це був видний діяч австрійського флоту понад 30 літ служби, він також був відомим географом, мандрівником та активним громадським діячем [68].

Однією із найбільш неоднозначних сторінок в історії українських морських традицій є повстання на броненосці «Князь Потьомкін Таврійський» 27 червня – 8 липня 1905 р. Офіційним приводом для повстання було зіпсоване м'ясо в борщі – від його вживання відмовилось 30 матросів. В той роковий 1905 р. відбувались низка революційних подій, котрі як не дивно не могли не вплинути на свідомість українців. Серед 731 людини екіпажу більшу частину становили етнічні українці. Керівниками повстання були два унтер-офіцери з України – спершу Гр. Вакуленчук, а пізніше Панас Матюшенко. Добровільно долучений до повстання офіцер О. Коваленко (1875-1963) в 1917-1918 рр. очолював департамент морської освіти в УНР та в Гетьманаті Скоропадського. Також, він був головним переговорником як в Одесі, де матроси зібрали десятитисячну ходу з поховання Вакуленчука, так і в Констанці, де разом з іншим крейсером вони намагались здатись румунській владі. Хоч і повстання, яке протривало не цілих півмісяця не мало успіху, воно стало відправною точкою для пізніших подій на флоті [50, с. 232-236].

Початок Лютневої революції в російській імперії 1917 р. був схвально зустрятий українськими матросами та старшинами ЧФ та Балтійського флоту. Зокрема, 2/3 складу ЧФ були українцями, в той час як на Балтійському ця частка була понад 50%. На майже кожному кораблі ЧФ були створені ради матросів, які активно провадили українізацію всіх частин флоту на півдні України. Доволі схвально до цих процесів віднісся і тодішній командувач ЧФ, полярник та державний діяч білого руху в росії адмірал О. Колчак. Виступаючи на одній із українських демонстрацій 7 квітня 1917 р. перед матросами у

Севастополі, він сказав, що: «...*Чорноморська Фльота, керувати якою я маю собі за честь, на 90 відсотків складається з синів цієї нації. Я не можу не вітати українську націю, яка дала мені найліпших моряків, які тільки існують на світі...*» [66, с. 147].

В українізації флоту тодішнє командування вбачало не тільки порятунок від впливу більшовиків, а й надійне джерело збереження ВМС як боєздатної одиниці. Не рахуватись з такою силою як українці у ВМС серед матросів та офіцерів для росіян тоді було важким питанням часу.

Наступною вагомою датою в житті українських військово-морських сил стало підняття 12 липня 1917 р. українського синьо-жовтого стягу над есмінцем ЧФ російської імперії «Завидний». 25 листопада 1917 р. у зв'язку з ухваленням та офіційним проголошенням третього універсалу Центральної Ради більшість кораблів Чорноморського флоту вивісили українські стяги. В головній базі флоту м. Севастополі відбулись численні українські демонстрації спільно з парадом матросів та офіцерів ЧФ. Під командування ЦР зголосилась низка екіпажів бойових кораблів флоту, в тому числі крейсер «Пам'ять Меркурія» та лінкор-дредноута «Воля». Разом з тим, події для ЦР у флотському питанні не були втішними – у грудні того ж 1917 р. більшовики змогли захопити владу над ЧФ і навіть проголосити в Криму власну квазі-республіку Таврида. Командування флоту УНР тимчасово перемістилось до Одеси, а в самому Криму тривали жорстокі репресії – 23-24 лютого 1918 р. в Криму були вбиті 600 матросів та офіцерів ЧФ, представників влади і офіцерів сухопутних частин з родинами. Становище в Криму ставало все гіршим і це прекрасно розуміли в УНР. 9 лютого 1918 р. між ЦР та державами Троїстого союзу було укладено мир, який прискорив вирішення питання і щодо флоту [65, с. 19-20].

13-25 квітня 1918 р. завдяки успішному рейду військ УНР під командування полковника П. Болбочана, Крим було повернуто під український контроль, а флот згідно з угодою у Бресті мав повернутись Україні. В ніч на 30 квітня 1918 р. 14 мінних есмінців під червоними прапорами були виведені в Новоросійськ для того, аби не дістались Україні. Нерішучість у зупинці

більшовиків, а пізніша зрада адмірала Сабліна хоч і дорого коштувала українцям, але більша частина флоту залишалась в Севастополі в очікуванні української влади. 29 квітня 1918 р. водночас з гетьманським переворотом, український флот увійшов до складу новоутвореної Української Держави. Однак, з травня по липень 1918 р. фактичний контроль над флотом мало німецьке командування в Україні. Де-факто, кораблі на користь Гетьманату повернулись лише у жовтні 1918 р. і до середини листопада того ж року – тобто до початку антигетьманського повстання Директорії проти цього режиму [65, с. 22-24].

Окрім доволі довгого і важкого питання щодо флоту, паралельно вирішувались і питання щодо символіки, назв бойових суден, офіцерських звань і т.д. Прикметно, що при Скоропадському 23 травня 1918 р. було ухвалено наказ «Про початок формування бригади Морської піхоти в складі трьох полків для несення служби». У системі берегової охорони були визначені три райони для охорони портів та іншого військового майна, які географічно були визначені від прикордоння західніше м. Одеси і до м. Херсон. До кінця літа 1918 р. зі штабом в Одесі був сформований корпус з 3-ма полками у неповному складі. Через антигетьманське повстання, яке 14 грудня 1918 р. закінчилось тріумфом Директорії, Антанта забрала частину флоту і його озброєння собі, але більша частина була передана англо-французькими інтервентами на користь Білої армії Денікіна в Криму. Значна частина особового складу перейшла на службу до ВСЮР і була в її складі аж до взяття більшовиками Криму осінню 1920 р. [46, с. 43-45].

24 березня 1919 р. в контексті державотворення УНР було зроблено дві дуже вагомні справи для флоту. Першою було вирішено питання щодо того, що Причорноморське узбережжя України було оголошене Приморським фронтом у віданні Морського міністерства. Того ж дня, було прийнято рішення про формування 1-го полку Гуцульської морської піхоти. Паралельно до УНР, 28 березня 1919 р. на захопленій більшовиками території морське відомство УСРР у підпорядкування наркома військових справ почало прийом на користь РСЧА

колишнього майна українського флоту і прийняла рішення добудувати крейсери в Херсоні та Миколаєві, які будувались ще в часи царату [54, с. 96-97].

29 квітня 1919 р. С. Петлюра приймає рішення, що 29 квітня – це свято українського флоту. В бойових діях 1919 р. флоту як такого в УНР не було, а відомство у справах ВМС (морське міністерство УНР) мало місце в кабміні УНР. Морські сили стають допоміжними для сухопутних. 22 травня 1919 р. було почате формування ще одного полку морської піхоти. Тоді ж були певні надії про повернення влади УНР в Одесу осінню 1919 р., але через політичні розбіжності між УГА і армією Директорії, цього уже не сталось [67].

Протягом 1919 р. морське відомство в УНР поступово скорочувалось і передавало своїх кращих фахівців у Дієву армію до сухопутних сил. Зокрема, велика частина матросів і бійців гуцульської морської піхоти служили на бронепотязі «Чорноморець». Даний броньований потяг був надійним засобом для боротьби з більшовиками на колії та успішно виконав свою задачу аж до 21 листопада 1920 р. – в день коли діюча армія УНР покидала Україну через Збруч в сторону Польщі. За кілька днів до цих подій, 14 листопада 1920 р. колишні українські кораблі з українськими матросами вийшли з Криму в складі «Російської Ескадри» ВСЮР. Діставшись Туреччини, кораблі дотримались кінцевого пункту в Туніс – французьку колонію, де були інтерновані. Цікаво, що значна частина з них пізніше увійшла до складу французького флоту або була продана у приватну власність. В 1924 р. частину кораблів повернули радянці у переговорах з Францією, але через непридатність до бойових дій, була здана на металобрухт. Того ж 1924 р. морські відомства УНР були ліквідовані [67].

Свій останній бій українська морська піхота дала радянським військам 17 листопада 1921 р. в ході Другого зимового походу армії УНР. Це сталось біля с. Базар (нині неіснуюче с. М. Миньки на Житомирщині). Аби не загинути від рук більшовиків або не потрапити в полон, колишній командувач флоту УНР

адмірал М. Білінський підірвав себе гранатою та був похований місцевими жителями на найближчому сільському цвинтарі [57, с. 235-239].

В подальшому, українські морські традиції на довгий час осіли за океаном. Мова йшла не лише про тих, хто був до кінця з УНР в її найважчі періоди існування, а й про нащадків емігрантів. Звичайно, що в еміграції дуже активно займалися громадсько-культурною роботою кожен із командувачів флоту УНР та Української держави, в тому числі капітан-лейтенант С. Шрамченко, контр-адмірالی і адмірالی А. Покровський, М. Остроградський, В. Савченко-Більський, О. Гадд, В. Ключковський, ряд мічманів та ін. старшин. Звичайно, що в еміграції на Заході кожен із них до кінця життя зберігав свою уніформу із флоту з українською національною символікою, бережно ставився до реліквій українських ВМС та активно поширював правду в діаспорі про ті часи [49].

По зникненню на теренах України державності, в часи УРСР українці активно продовжували службу в рядах ВМС. Безумовно, що їх кількість уже була меншою, але якісно вони не уступали своїм попередникам по ЧФ в рос. імперії, флоту в часи УНР та Гетьманату. Слід зауважити, що в переліку крейсерів типу Світлана («Червоний Крим», «Червоний Кавказ») був також і корабель під назвою «Червона Україна». В часи української революції 1917-1921 рр. він носив назву «Гетьман Богдан Хмельницький». На стадії будівництва судно перебувало з 1913 по 1926 р. В 1927 р. офіційно був долучений як легкий крейсер до складу ЧФ ВМФ СРСР. В 1930-х рр. часто брав участь у дружніх візитах до Туреччини, Італії та Греції. З 22 червня по 12 листопада 1941 р. корабель брав участь в радянській обороні Севастополя від німецько-румунських військ. 12 листопада 1941 р. його було потоплено як наслідок роботи Люфтваффе по Графській бухті Севастополя. 70 матросів з екіпажу крейсера загинули. Даний крейсер був єдиний із втрачених військово-морських крейсерів радянських ВМС в роки Другої світової війни. Його було знято із дна в 1947 р., в 1948 р. відремонтовано, а в 1950-х рр. виконував функцію мішені для навчань [24].

В радянські часи українські матроси та офіцери віддали не малу ціну у боротьбі з нацизмом у лавах не меншого поневолювача України. Разом з тим, один із Великих десантних кораблів ВМС України, який з 2014 р. перебуває в окупованому Криму був названий на честь ст. лейтенанта морської піхоти Костянтина Ольшанського. Сутність його подвигу полягає в тім, що вмiле командування загоном в 68 бійців дало можливість відволікти основні сили ворога у м. Миколаїв 28 березня 1944 р. Відбивши 18 атак і знищивши 700 солдатів ворога, майже всі ольшанці і командир загинули. За цей подвиг, кожен із 68 бійців був нагороджений званням Героя Радянського союзу – по справжньому єдиний і унікальний випадок такого відзначення за всю Другу світову війну [10].

Отже, до 1991 р. в українських ВМС була багатовікова історія з сотнями відомих імен, дат та подій. В часи революції 1917-1921 рр. УНР та Українська Держава утворили власні ВМС, доля яких склалась не на користь самої України.

1.2. Проблема формування ВМСУ в 1991-2013 рр.

З початком розпаду СРСР в 1991 р. довкола мілітарного чинника виник ряд суперечок, розбіжностей та невирішених питань. На наш погляд, це не була випадковість, адже частка ЧФ у ВМФ СРСР становила 10%. До неї також входили бази поза межами Криму в Краснодарському краї росії, бази в Грузії та Каспійська і Середземноморська флотилії. Остання із названих базувалась в м. Тартус на території Арабської республіки Сирія. Реальне військово-стратегічне значення ЧФ СРСР втратив ще в 1952 р. – тобто відтоді, коли Турція стала повноправним членом НАТО та повністю контролює протоки Боспор та Дарданелли [44, с. 77-78].

Цікаво, що саме цей фактор свого часу зіграє свою роль і у підготовці росії до повномасштабної війни з Україною в 2022-2023 рр. Зокрема, перекидування додаткових кораблів до складу чф рф відбувалось цими протоками з 2020 і аж до початку вторгнення 24.02.2022 р. З початку повномасштабної війни, жодне військово судно рф, в тому числі зі складу

Середземноморської ескадри не було пропущене через територіальні води Туреччини в акваторію Чорного моря. Попри спроби ввести кораблі з ескадри, яка переважно базується біля Сирії, Туреччина весною 2022 р. відмовила росії в такому маневрі. Своє рішення Анкара повторила і 7 листопада 2022 р., коли в Середземному морі перебував ряд кораблів з Тихоокеанського флоту рф на чолі з ракетним крейсером «Варяг», який виявився братом (тобто однотипним бойовим кораблем) для потопленої ЗСУ «Москви» у квітні 2022 р. [17].

Повертаючись до питання з ЧФ СРСР в грудні 1991 р. зазначимо, що до його складу входило понад 1300 установ, з'єднань, бойових частин, підрозділів, екіпажів і т.д. У корабельному складі на той час перебувало 105 бойових кораблів різних типів, 470 катерів і рейдових суден для забезпечення, 191 морське судно забезпечення, 69 бойових катерів. В загальній сумі плавзасобів у ЧФ СРСР налічувалось 883 надводних суден. Їх водотоннажність в загальній сумі становила понад 560 тис. тон. Загальна вартість майна ЧФ складала понад 60 млрд. дол. США лише в Україні, а за її межами – ще 20 млрд. [40, с. 20].

Уже в період розподілу флоту між рф і Україною, до розподільчого переліку суден було включено 525 бойових кораблів, катерів та суден забезпечення (станом на 1997-1998 рр.). Чому їх число так різко поменшало? Справа в тім, що 263 судна в період з серпня 1992 по травень 1997 рр. були реалізовані або списані, а ще 95 суден в 1991-1992 рр. були переведені росіянами до складу Балтійського, Північного та Тихоокеанського флотів та ін. флотилій. Дані дії по відношенню до України були нелегітимними, адже де-юре флот не був поділений. З іншого боку, правова колізія, яка мала місце до кінця 1990-х рр. давала можливість росії розпоряджатись українським майном на власний розсуд. Продовжуючи тему майна слід зазначити, що окрім суден, не меншу роль мала і морська авіація ЧФ, де в число наземної усіх видів та типів входило 170 літаків (в тому числі надпотужні винищувачі Ту-22 різних модифікацій), 19 літаків, які належали протичовновій авіації, 115 гвинтокрилів та 35 літаків-транспортників. Загалом, авіапарк ЧФ налічував понад 330 літальних апаратів [19].

Слід зазначити, що починаючи з січня 1992 р. українські матроси та офіцери поступово почали приймати присягу на вірність Україні. 18 січня 1992 р. першими прийняли присягу курсанти та викладацький склад 3-ї школи водолазів ЧФ у Севастополі. 26 січня 1992 р. цю ж місію виконала військовослужбовці 17-та бригади кораблів охорони водного району Кримської військової бази. 6 квітня 1992 р. президент України видав указ про підпорядкування ЧФ до ЗСУ. 7 квітня 1992 р. такий же указ, але про підпорядкування зс рф видав російський президент Б. Єльцин. Між державами в такий спосіб виникла важка колізія і питання флоту було дискусійним аж до 1997-1998 рр. Прикметно, що присягу Україні склали не всі, адже значна частина офіцерів з росії прагнула перейти на службу в рф. В одному із випадків перешкодження дання присяги Україні виникло повстання на СКР-112 (сторожовий корабель ЧФ), який 21 липня 1992 р. аби не дістатись росіянам, самочинно вирушив в бік Одеси. Росіяни не розгубились і намагались силами кораблів та авіації змусити СКР-112 повернути на базу. Ледь не виник військовий конфлікт, який було вчасно усунуто [53].

Взагалі, якщо говорити саме про даний період українського державотворення, то пріоритетом президента Кравчука була розбудова основних державних інститутів і в тому числі флоту. Під його керівництвом Україна швидко створила свої збройні сили та інфраструктуру незалежної держави. Громадянство було поширене на народ України на інклюзивній (а не етнічній чи мовній) основі. Україна отримала широке міжнародне визнання, розвинула дипломатичну службу. Було запроваджено прозахідну зовнішню політику, а в офіційних заявах підкреслювалося, що Україна є «європейською», а не «євразійською» країною. Було відновлено державну символіку та державний гімн Української Народної Республіки після Першої світової війни. Але в той самий час, коли незалежна Україна набувала атрибутів державності, вона зіткнулася з низкою спірних питань, які сильно напружували новонароджену країну: характер її участі в СНД, ядерне роззброєння, статус Криму та контроль над Чорноморський флот і його портове місто Севастополь.

Розпалюючи пристрасті по обидва боки кордону, ці питання також допомогли визначити нові відносини України з Москвою [42, с. 366].

Українське керівництво сприймало СНД не більше, ніж вільне об'єднання колишніх радянських республік і засіб сприяння «цивілізованому розлученню» із союзом. На противагу цьому, росія вважала це засобом збереження певного рівня регіональної інтеграції (під політичним домінуванням Москви) і прагнула створити його як наднаціональний орган, який мав би стати наступником СРСР. Ці відмінні погляди не були чіткими на зустрічі, яка створила СНД, але протягом кількох тижнів вони стали дуже очевидними. Розбіжності між РФ та Україною виникли через те, що остання відкинула пропозиції щодо армії СНД під єдиним командуванням, спільного громадянства СНД та охорони «зовнішніх», а не національних кордонів. Зберігаючи пильність, щоб участь у СНД не зашкодила її суверенітету, Україна взяла участь лише як асоційований член. Однак після більш ніж семи років незалежності, коли СНД більше не становило реальної загрози суверенітету країни, Україна нарешті погодилася приєднатися до Міжпарламентської асамблеї СНД у березні 1999 р. [6].

Питання ядерного роззброєння виявилось тривожним. Після Чорнобильської катастрофи антиядерні народні настрої в Україні загострилися; ще до здобуття незалежності українські лідери взяли на себе зобов'язання позбавити країну ядерної зброї. Але протягом цього періоду українці не знали про розмір ядерного арсеналу на їхній території — Україна на той час фактично була третьою за величиною ядерною державою у світі — і не замислювалися про високі витрати та матеріально-технічні проблеми відмови від ядерної зброї. Після того, як на початку 1992 р. близько половини арсеналу було передано росії, лідери незалежної України почали сумніватися в доцільності сліпо передавати зброю потенційному супротивнику, який тепер мав апетит на Крим. Україна висловила застереження щодо повного вивезення зброї з країни до того, як вона зможе отримати певні гарантії своєї безпеки, а також фінансову компенсацію за демонтаж і транспортування боєголовок. Цей явний відхід викликав серйозне занепокоєння на Заході (особливо в Сполучених Штатах) і

росії. Послідував інтенсивний дипломатичний тиск, і в західних ЗМІ Україну почали зображувати як щось на зразок країни-ізгоя [7].

Зрештою, у травні 1992 р. Україна підписала Лісабонський протокол, який ознаменував приєднання України до договору СНО-1 (тобто про скорочення стратегічних озброєнь). Подальші переговори, проведені за посередництва Сполучених Штатів, завершилися тристоронньою заявою у січні 1994 р., в якій було окреслено графік роззброєння та розглянуто фінансові питання та питання безпеки, які порушила Україна [42, с. 370-371].

Взаємопов'язані питання Криму, Севастополя та ЧФ не лише становили найгострішу проблему України після проголошення незалежності, але й становили серйозну загрозу миру в регіоні. У 1954 р. Російська С.Ф.С.Р. передали управління Кримом Українській РСР. Однак це був єдиний регіон України, де етнічні росіяни становили більшість населення. У 1991 р. Криму було надано статус автономної республіки, і кримчани підтримали голосування за незалежність України (хоча і незначною більшістю). З часом, за сприяння Москви, на півострові почали рости настрої щодо відокремлення [41].

Через доброякісну для ворога роботу пропаганди, на півострові почав спалахувати проросійський сепаратизм. Прибічників цього неконституційного руху заохочували в їхніх зусиллях регулярні заяви відомих російських політиків і російського парламенту про те, що ніби то Крим є російським і який ніколи не мав входити до складу України. Ситуацію ускладнило прибуття на півострів близько 250 тис. кримських татар, які поверталися на історичну батьківщину, звідки були депортовані наприкінці Другої світової війни [51].

Напруга в регіоні посилилася в 1994 р. : лідера сепаратистів Юрія Мешкова було обрано президентом Криму в січні, а через два місяці відбувся референдум про суверенітет. Проте Мешков виявився невмілим керівником і швидко відштовхнув власних прихильників. До вересня він і кримський парламент були занурені в конституційну боротьбу. Верховна Рада України остаточно позбавила квазіпрезидента повноважень і обрала прокиївського прем'єр-міністра. У березні 1995 р. Україна скасувала посаду президента Криму

та запровадила пряме політичне управління, хоча й надала Криму значні економічні поступки [35, с. 69-70]. Кримський сепаратистський рух зазнав краху, але лише до 2014 р.

Суперечка між росією та Україною щодо контролю над Чорноморським флотом і Севастополем, кримським портовим містом, де базувався флот, була особливо гострою. На початку 1992 р. Україна висунула претензії на весь флот, який був важливим військово-морським активом Радянського Союзу. Росія однозначно відповіла, що флот завжди був і залишиться російським. «Війна указів» навколо цього питання тривала до червня 1992 р., коли президент України Л. Кравчук і президент рф Б. Єльцин погодилися на спільне управління флотом протягом трьох років. Згодом було досягнуто домовленості про рівний розподіл активів флоту, але після подальших переговорів Україна погодилася дозволити Росії придбати більшу частку флоту в обмін на прощення боргу. Питання про права базування не було вирішене до остаточної угоди щодо Чорноморського флоту в 1997 р. в пропорції 56% (чф рф) на 44 % (ВМС України). Це дозволило рф орендувати основні портові потужності Севастополя на 20 років. Де-юре це було українське місто, де-факто – окупація [45, с. 340-342].

Те, що дісталось ВМС України після укладення угоди можна назвати лише залишками тих потужностей, які мав ЧФ в рік розпаду СРСР. Україні дісталась доволі мала кількість бойових кораблів (43), 132 катери та судна забезпечень, менше півсотні літаків морської авіації та лише 1 (!) підводний човен сумнівної боєздатності. Тодішній командувач ВМС України Михайло Єжель (1996-2003) приймав передане майно від росіян без жодних претензій і скарг – і це не дивлячись на те, що майже вся техніка та кораблі потребували глибокого і комплексного ремонту. За каденції М. Єжеля, було списано на метал або продано в інші держави два фрегати, малий десантний корабель, ракетний катер, два корвети, недобудований авіаносець і ін. техніка. За свої злочини як командувач ВМС, так і глави міноборони України в часи В.

Януковича (2010-2012), починаючи з 2018 р. він проживає у республіці Білорусь і з 2022 р. перебуває у розшуку Україною [31].

Після укладення угоди про флот в 1997 р., сторони також підписали договір про дружбу, співробітництво та партнерство (1997 р.), який визнавав територіальний суверенітет України та існуючі кордони (включно з Кримом) і певною мірою врегулював відносини. Турбулентні відносини між Україною та Москвою в пострадянський період, ймовірно, були неминучими, враховуючи, що незалежність України була такою раптовою, фундаментальною зміною. Кремлю було надзвичайно важко сприймати Україну як незалежну державу, адже Москва розглядала її як невід'ємну частину російського царства і навіть вважала українців фактично такими ж людьми, як і росіяни [44, с. 87].

Незважаючи на перипетії довкола питань після розподілу флоту, українські ВМС продовжували активний розвиток та постійну підготовку до бою в ході таких міжнародних навчань з НАТО як «Морський щит», «Сі Бриз» (започаткована на території України в 1997 р.), де ВМС виступала головною силою на навчаннях в Криму, на Одещині та Миколаївщині, підготовка морських піхотинців також мала місце і на навчаннях «Північне сяйво-2003» на території Північної Шотландії, активну участь кораблі ВМС України брали і в таких навчаннях як «Кооператив партнер», «Чорноморське партнерство» і т.д. [7].

З 2001 по 2014 рр. Україна брала участь у роботі Чорноморської військово-морської групи, де також були присутні ВМС Грузії, Туреччини, рф та Румунії. Дана група, де главою в 2002 р. був командувач ВМС України в 2006-2010 рр. І. Тенюх повинна була сприяти дотриманню безпеки в акваторії Чорного моря. Слід відзначити, що її порушувала росія не лише через пропаганду, а й цілеспрямовані військові провокації. Найяскравіший приклад – конфлікт довкола о. Тузла, який осінню 2003 р. росіяни хотіли перетворити на косу. ВМС України спільно з прикордонниками та внутрішніми військами МВС були готові дати бій провокаторам, але на щастя, тодішній конфлікт було врегульовано між путіним та Кучмою особисто. Те як Україна відстояла Крим і

хоч якось свій флот в 1991-2003 рр. віддалило наслідки катастрофи 2013 р. дещо більше як на 10 років. І навіть ті кабальні угоди, які були підписані в Харкові в 2010 р. між Медведевим та Януковичем щодо продовження оренди морських баз РФ в Криму з 2017 по 2042 рр. означали, що росіяни лише намагались виграти час перед початком агресії в лютому 2014 р. [43, с. 88-93].

В плані економічного співробітництва та безпекової сфери на морі, Україна розвивала робочі відносини з державами пострадянщини, ставши співзасновником вільної субрегіональної організації під назвою ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова; ГУУАМ з 1999 по 2005 рр., коли Узбекистан був членом). Ми не випадково згадали про цю міжнародну організацію, адже вона повинна була курувати і проблеми військово-морської безпеки в акваторії Чорного, Азовського та Каспійського морів. На практиці, вона зібрала певні дані для ООН про безпекову ситуацію в 2010-х рр., але уже за каденції В. Зеленського втратила значення через появу Кримської платформи в 2021 р. як площадки для міжнародного врегулювання конфлікту, який ми активно проаналізуємо в наступному розділі. Водночас, якщо ми говоримо про відносини з Румунією ускладнювалися претензіями цієї країни на окремі українські території, зокрема Північну Буковину та Південну Бессарабію, а у водній акваторії Чорного моря – на острів Зміїний та прилеглі до нього води в Чорному морі [64, с. 86].

Давній конфлікт Румунії та України довкола Зміїного перетворився у процес «Румунія проти України» в 2004-2009 рр., який було врегульовано тільки за сприяння ООН. Україна звичайно відстояла острів, але втратила дуже багатий на корисні копалини і в тому числі нафту шельф. За каденції Януковича, з острова були виведені співробітники ДПС та ВМС, а острів було надано для досліджень місцевим одеським мариністам. З 2014 р. на острів було повернуто військових [7].

В 2013 р. на озброєнні ВМС перебував один фрегат, 7 корветів, 2 великих десантних кораблі, 5 тральщиків, 2 корабля управління, 2 бригади надводних кораблів із катерів та допоміжних суден (75 одиниць), по одній бригаді

морської авіації, берегової охорони та артилерійська бригадна група. З позицій військових традицій, для держави Україна це був мізинець проти того, що реально мало бути виставлене для морської безпеки України у мирний час. Це був дуже вигідний фактор для російського вторгнення 20 лютого 2014 р. Не менш вигідно росіяни стояли і завдяки активній пропаганді власних ще радянських цінностей через продукти культури, кіно та музики, а також фінансового добробуту зс рф, що і заохотило більшу частину офіцерів та матросів ВМС України в 2014 р. до зради та переходу на бік чф рф [64, с. 128-130].

Отже, росія відреагувала на відхід України гостріше, ніж на відокремлення інших радянських республік. З іншого боку, Україна чітко усвідомлювала крихкість своєї нещодавньої незалежності та була надзвичайно чутливою до будь-яких посягань на її суверенітет з боку росії. Відносини між двома країнами продовжували бути нестабільними до початку XXI ст. В цьому контексті розвиток ВМС України був нестабільним і потребував більших витрат, але з роками, відбувались лише скорочення штатної кількості військ та озброєнь, що і поставило нас в 2014 р. у становище, яке ставило питання про зникнення нашої держави з карти планети так само, як і в 2022 р.

РОЗДІЛ 2. ВМС України в умовах війни (2014- н.ч.)

2.1. ВМС України під час анексії Криму у 2014 р.

Якщо хтось і досі вважає, що для України війна розпочалась зранку 24 лютого 2022 р. він не буде правим. Насправді ж, ця війна має місце в житті сучасної України ще з 20 лютого 2014 р. Вона розпочалась в Криму, де безпосередньо зачепила головну міць України – флот. Правда не лише флот, а й два мільйони населення, культурну спадщину, зачепила права та свободи корінних народів півострова та почала заперечувати те, що зобов'язалась не порушувати згідно з меморандумом в Будапешті в 1994 р. Саме в лютому-березні 2014 р. українському флоту було завдано найважчий до 24 лютого 2022 р. удар.

Все почалось саме 20 лютого 2014 р. – тобто в той день, коли на Майдані гинули бійці небесної Сотні самооборони, в АРК почали масово висаджуватись з десантних кораблів, прибувати на засобах авіації та виходити з військових частин без розпізнавальних знаків російські військові. 22 лютого 2014 р. з Криму на російському бойовому кораблі покинув Україну її 4-й президент В. Янукович. 20 лютого 2014 р. було також викарбуване як дата на російські медалі окупантів «За повернення Криму», де кінцевою є дата 18 березня того ж року [38].

У перші ж дні протистояння кораблі ВМС України не покинули своїх місць дислокацій, що і дало можливість ворогувати взяти їх в оточення. Будь-яке маневрування чи прорив українських кораблів був неможливим через те, що сепаратисти та військові рф заблокували севастопольські бухти буксирами так щільно, що при спробі прориву, будь-яке судно могло втонути. Місцеві жителі, представники т.зв. «самооборони Криму», російські військові та силовики заблокували усі наявні у Криму берегові об'єкти ВМС України, в тому числі штаб та місця дислокації сил берегової оборони в гірському Криму. З 24 лютого 2014 р. у Севастополь на об'єкти чф рф було перекинуто російський спецназ. Всупереч угодам 1997 р., росіяни почали масово долучати до операції щодо анексії бойовій кораблі з Балтійського та Північного флоту.

Переважно це були середні та великі десантні кораблі, які були перекинуті з попередніх баз 26 лютого 2014 р. територіальні води України [64, с. 79].

27 лютого була захоплена будівля кримського парламенту – Верховна Рада АРК. Того ж дня було захоплено о. Тузла та взята під повний вогневий контроль Керченська протока. Цим самим, порушились угоди у Харкові за 2010 р. про спільне використання акваторії, яка ще мала певні корегування в 2012-2013 рр. Ворог нехтував будь-яким папером, який він уклав з Україною і тим самим підтвердив свою зухвалу характеристику, котру дав їй ще в XIX ст. канцлер Німецької імперії Отто фон Бісмарк. Станом на 28 лютого 2014 р. уряд та влада в Києві, які прийшли завдяки перемозі Майдану та втечі Януковича не мали жодного контролю чи бодай-би повного масштабу ситуації на півострові. Будь-які накази Турчинова, котрий став в.о. президента України в Криму фізично виконувати ніхто не збирався, а США та ЄС боялись і досі бояться будь-якої збройної конфронтації з РФ [41].

Тим часом морська блокада продовжувалась. Ворог заблокував український флот не лише у Севастополі, а й на озері Донузлав західніше м. Євпаторія. Аби українські кораблі не вийшли з акваторії цієї водойми, росіяни затопили 4 списані судна, в тім числі протичовновий корабель «Очаків». З моря кораблі блокувала ціла ескадра, котру очолював потоплений у квітні 2022 р. ракетний крейсер «Москва». До екіпажів заблокованих військових частин ВМС від росіян і колаборантів йшли пропозицію здатись або перейти на бік РФ. До 2 березня цей ультиматум ніхто не виконував. На безуспішні штурми військових частин України і ВМС зокрема йшли не лише військові з РФ, а й т.зв. ополченці та донські козаки, яких спеціально завезли для цього дійства. Місцеві не вперше йшли на колаборацію з ворогом – в роки Другої світової війни, місцеві жителі служили в Крігсмаріне в 1942-1944 рр., а з мешканців м. Севастополя була сформована окрема дивізія Вермахту для навчальних цілей [55, с. 148].

2 березня 2014 р. відбулась зрада на найвищому рівні – новопризначений в Києві командувач ВМС України контр-адмірал Д. Березовський перейшов на службу до ЧФ РФ. Його приклад приміряли на себе ще не одна тисяча офіцерів

та рядових в усіх військових і силових структурах в Криму. Зрада була повсюди, а самих зрадників незабаром прозвали лотофагами [55, с. 26-35].

Того ж дня, за підтримки БТР, російська піхота намагалася захопити арсенал на території 191-го навчального загону ВМС. В ході ворожої атаки, українські військові, зокрема і офіцери, стали живим щитом і не пропустили ворога до приміщення зі складом зброї. Через два дні, 4 березня 2014 р. росіяни намагались взяти на бордаж корабель управління ВМСУ «Славутич», але і тут українці успішно відбили цю атаку [33].

Окрім кораблів, в оточенні перебували і частини морської авіації наших ВМС. Звичайно, що ситуація довкола них не була з приємних. Однак, у даній частині вдалось здійснити більше-менш успішну евакуацію техніки (літаків та гвинтокрилів), яка була на балансі у 10-ї морської авіаційної бригади ВМСУ із заблокованого аеродрому Новофедорівка біля м. Саки. Так до прикладу 3 березня 2014 р. екіпажам із цієї бригади вдалось підняти в повітря та перегнати на військовий аеродром Кульбакіно біля м. Миколаїв 2 транспортники Ан-26, 3 вертольоти Мі-14 і по одному протичовновому літаку Бе-12 і палубному гвинтокрилу Ка-27, а 7 березня того ж року – ще один гвинтокрил Ка-27ПС. Тиск на українських авіаторів ставав лише більшим і уже 9 березня 2014 р. українське летовище було під контролем ворога, яке стало можливим за підтримки пари гвинтокрилів Мі-35М. Після т.зв. референдуму наприкінці березня 2014 р. і анексії півострова Кремлем, в ході переговорів між Києвом та Москвою, 14 квітня 2014 р. в уже згадане Кульбакіно було перекинуто повітрям ще один протичовновий літак Бе-12, а через залізницю були привезені 2 гвинтокрила Ка-27 [27].

Після офіційного аншлюсу Криму до складу рф, яке сталось 18 березня 2014 р. напруження довкола українських ВМС лише зросло. На той час територія АРК була повністю під контролем зс рф, а на базах ВМС води та провізії вистачало лише на 7-10 днів, що доволі сильно вплинуло на моральний та бойовий дух серед матросів. 19 березня 2014 р. членами «кримської самооборони» було захоплено штаб ВМС України. Того ж дня припинила опір

36-та бригада берегової охорони в Перевальному, адже її комбриг був зрадником української присяги, а значна частина бійців не йшла на це [29].

До 21 березня майже всі українські кораблі були захоплені або здані добровільно, і в строю залишилося лише шість: один у Севастополі (командний корабель «Славутич»), п'ять на озері Донузлав (великий десантний корабель «Костянтин Ольшанський», МДК «Кіровоград», корвет «Вінниця», тральщики «Чернігів» і «Черкаси»). Того ж дня українські кораблі безуспішно намагалися вирватися з Донузлава. 22 березня російські війська захопили бойові кораблів ВМСУ «Вінницю» і «Славутич». Екіпажі «Чернігова» та «Кіровограду» під тиском ворога здалися. Увечері 24 березня до військового містечка 1-го батальйону морської піхоти України у Феодосії увірвалися озброєні люди (так звані «ввічливі») без розпізнавальних знаків на формі. Ті 80 українських військових, які чинили опір, були взяті в полон, але згодом їх усіх відпустили. Того ж вечора був захоплений ВДК «Костянтин Ольшанський» [41].

Крім того, 24 березня 2014 р. російські війська двічі атакували Черкаси, але угруповання відбило всі спроби. Вже наступного дня із застосуванням спецназу, гелікоптерів і катерів судно було захоплено. Загалом через події в Криму український флот втратив 51 корабель, під українським прапором залишилося лише 10 кораблів і допоміжних кораблів, особливо флагман «Гетьман Сагайдачний». Що стосується особового складу, то приблизно третина залишилася в Україні, третина була переведена до РФ, третина звільнилася. Україна втратила ключові військово-морські бази та інфраструктуру базування флоту. Спочатку всі кораблі були включені до складу російського флоту, але пізніше через Білорусь почалися переговори, в результаті яких російська сторона погодилася повернути ВМСУ її кораблі. 11 квітня до українського флоту були повернуті ракетний катер «Прилуки» та танкер «Фастів» [55, с. 86-92].

До 3 червня 2014 р. в загальній сумі 35 військових суден була проведена реституція на користь ВМСУ. Через посилення конфронтації між ЗСУ, сепаратистами та військовими рф на Донбасі, процес передачі росіянами було

штучно призупинено. Станом на сьогодні залишається ціла низка найсучасніших кораблів, зокрема ВДК «Костянтин Ольшанський», корвети «Тернопіль», «Хмельницький», «Луцьк» і «Придніпров'я» [19].

Окрім тотальної зради з боку особового складу, тут не обійшлося і без жертв, адже загибель прапорщика ЗСУ у Сімферополі С. Кокуріна 18 березня 2014 р., який завідував складом 3-го фотограмметричного центру Головного управління оперативного забезпечення Збройних Сил України мало певний відблеск на кожному із свідомих патріотів того часу. Через кілька тижнів, 6 квітня у селищі Новофедорівка загинув начальник оперативного відділу уже згаданої 10-ї бригади морської авіації ВМСУ майор Станіслав Карачевський. В обох випадках, жертви анексії загинули від кулі АК-74. Правда якщо у випадку з С. Кокуріним вбивця так і не був знайдений, то розстрілюючи впритул українського майора С. Карачевського, російський мл. сержант чф рф Зайцев ніким не був покараний [14].

Отже, маючи важче внутрішньополітичне становище в державі у розпал Майдану в лютому 2014 р., росія підступно розпочала війну з Україною. Діючи спочатку приховано, а уже пізніше у відкрити, вона захопила все наявне в Україні військове майно та взяла в заручники військові частини і що головне – військові кораблі у бухті Севастополя і на озері Донузлав біля Євпаторії. Основні втрати, які заважають подальшому розвитку ВМС України, стосуються морської інфраструктури та портів Криму. Втрата цих об'єктів мала руйнівний вплив на український флот — як зазначалося, це еквівалентно великій поразці на морі. Українські Військово-морські сили втратили свій штаб у Чорному морі та більшу частину інфраструктури радіозв'язку, навчання, адміністрування, технічного обслуговування та матеріально-технічного забезпечення служби, включаючи склад боєприпасів в Інкерманській долині.

2.2. Реформи ВМС 2014-2021 рр.

Швидка та незаконна анексія Криму Російською Федерацією у 2014 році мала глибокий негативний вплив на український флот. Служба втратила доступ до третини берегової лінії Чорного моря, контроль над Керченською протокою та доступ до оборонних підприємств, розташованих у Криму. Вона втратила більшість військового персоналу та доступ до військової та морської інфраструктури та портів у Криму. Український флот також втратив дві третини бойових кораблів, у тому числі найсучасніші платформи. Незважаючи на повільне повернення Росією деяких українських морських платформ, захоплення Росією багатьох основних українських військових кораблів, військово-морської авіації та повітряних засобів завдало серйозного удару і без того невеликому українському флоту [37, с. 10].

Довгі сухопутні кордони та близькість до Росії зробили українську державу континентальною, але Україна також має важливі морські інтереси. Президент Порошенко однозначно заявив, що Україна була, є і залишиться морською державою. Деякі з її морських інтересів мають економічний характер, але інші є військово-стратегічними. У червні 2015 р. тодішній заступник головнокомандувача ВМС України Андрій Ризенко зазначав, що від реалізації морського потенціалу країни залежить процвітання України, її економіка та потенційне зростання податкових надходжень. Чверть ВВП України створюють п'ять регіонів, де є вихід до Азовського і Чорного морів [38, с. 94].

Три найбільші українські морські порти та морська інфраструктура в Чорному морі є важливими національними стратегічними об'єктами. До анексії в Україні було двадцять морських торгових портів; вісімнадцять із них були державними, і разом вони давали понад 1,55 млрд. грн. до держбюджету. Морські інтереси України також мають військовий характер, і триваючий конфлікт на сході України проти сепаратистських і російських сил лише загострив їх. Цей затяжний конфлікт і вразливість стратегічно важливого міста Маріуполь також створили стимули для відновлення ВМС в цілому [70, р. 63].

Маріуполь був в 2014 р. ключовим полем битви — лінією фронту та вирішальною точкою конфлікту. Для сепаратистів Маріуполь був як в 2014, так і в 2022 рр. важливою стратегічною нагородою: взяття його дало їм контроль над 200 милями берегової лінії, що тягнеться від Донецька до Криму, фактично наполовину скоротивши узбережжя України в Азовському та Чорному морях. Захоплення Маріуполя також означало б символічний переворот для сепаратистів, оскільки президент Порошенко назвав місто тимчасовою столицею України в Донецькій області в 2014 році. Важливо, що захоплення Маріуполя також могло б забезпечити сухопутний коридор з РФ на Кримський півострів [1]. Де-факто це сценарій повністю реалізували росіяни лише весною 2022 р. Станом на травень 2023 р. місто ще досі перебуває в окупації.

Перше захоплення Маріуполя сепаратистами в 2014 р., його місячне перебування в окупації і звільнення в тому ж році поставило питання про морську безпеку і на Азовському морі. Постійні провокації в 2014-2021 рр. навколо Маріуполя чітко демонстрували дуже реальну та постійну загрозу з боку сепаратистів морським інтересам і безпеці України. Україна стикалась з багатьма викликами своїм морським інтересам. У відповідь на ці загрози український уряд з 2014 р. надає великого значення відбудові українського флоту. У відновленні свого військово-морського флоту можна оцінити, що Україна має ряд переваг перед іншими державами, які намагаються розвивати свій морський потенціал та інтелектуальні обмеження, які накладають застарілі системи. На практиці, відновленню українського військово-морського флоту заважає низка ключових труднощів [70, р. 68-69].

У результаті втрати баз ВМСУ у Криму, скорочений український флот був передислокований до Одеси, яка, як комерційний, а не військовий порт, не має необхідної морської інфраструктури для підтримки та ефективного обслуговування флоту. Порівняно з акваторією Севастополя море біля Одеси мілке, що створює практичні проблеми для реалізації планів України щодо створення підводного потенціалу стримування потенційного противника. Правда в 2022 р. спроби ворога взяти Одесу повністю провалились [23].

Щоб перетворити Одесу на ефективну морську базу для флоту, знадобляться значні інвестиції, а український уряд повільно розвиває там морську інфраструктуру. У квітні 2016 р., через понад два роки після втрати Криму, Міноборони України нарешті оголосило про плани розпочати будівництво в Одесі сучасної морської бази для ВМС України. Через три місяці міністр оборони підтвердив, що на будівництво штабу ВМС в Одесі виділено 100 млн грн (в цінах 2016-2017 рр. майже 4 млн. \$). Враховуючи складну безпекову обстановку і зараз, можливе будівництво безпечної та ефективної військово-морської бази в Одесі, ймовірно, залишатиметься проблематичним. Мало того, що сталася хвиля терактів в 2015-2021 рр., так і ракетні обстріли 2022-2023 рр. та інші фактори, ситуація в Одесі залишається складною [28].

Значну проблему становили також втрати особового складу. Коли Росія анексувала Крим, близько 12 тис. з майже 16 тис. військовослужбовців ВМСУ базувалися сам там, і майже 75 % перейшли на бік ворога. Втрата такої кількості досвідченого особового складу флоту мала руйнівний вплив на його оперативну ефективність, принаймні в короткостроковій перспективі [50].

Інший набір труднощів у відновленні українського флоту пов'язаний з концепцією та політикою: виявилось, що легше визначити загрози морським інтересам України, ніж чітко визначити, який тип флоту потрібен для протидії цим загрозам. Незважаючи на певні дискусії щодо того, як насправді мав би чи мав виглядати відроджений військово-морський флот, багато пропозицій були консервативними, зосереджуючись на збалансованому флоті та традиційних ролях, ігноруючи високу вартість та інші труднощі, пов'язані зі створенням таких можливостей. Екс-заступник міністра оборони адмірал І. Кабаненко запропонував українським ВМС бути невеликим, сучасним і збалансованим флотом, який складається з надводних кораблів і підводних човнів, морської авіації, морської піхоти, сил спеціальних операцій та інших компонентів, які можуть адекватно реагувати на загрози з моря. Віце-адмірал С. Гайдук заявив, що Україна повинна відродити підводний флот, закупивши від двох до чотирьох підводних човнів, ймовірно, б/у в Туреччині [5].

Дехто стверджував, що Україна повинна запровадити набагато скромніший «москітний флот», або концепцію військово-морського флоту берегової оборони. Сили типу москітного флоту мають на меті позбавити командування на морі супротивникам із більшим і потужнішим флотом. Такий флот складається з невеликих, швидких і відносно дешевих платформ, підкріплених канонерськими човнами, мінами і кораблями берегової оборони. Мета — унеможливити наближення ворога до берегової лінії країни. Згідно з таким планом, український флот мав би набагато менші сили, без підводних човнів, більш обмежені підрозділи берегової оборони та бойової підтримки та дуже обмежені можливості повітряного контролю над флотом. По суті, він буде зосереджений на виконанні лише одного з трьох завдань: оборона прибережної території України, включаючи її гавані та порти, забезпечення безпеки критичної інфраструктури та протидія десантним операціям. Як буде обговорюватися пізніше, Україна досягла певного помірному прогресу в створенні як кількісних, так і якісних елементів сил берегової оборони [47, с. 33-37].

Серйозним викликом у відбудові українського флоту є розрив між риторичним зобов'язанням українського уряду щодо такого відновлення та його фактичними пріоритетами фінансування. У світлі конфлікту, що триває на сході, уряд прийняв рішення у своїх витратах на оборону віддавати пріоритет підвищенню боєздатності сухопутних і повітряних сил, а не військово-морських сил. У результаті, хоча оборонний бюджет України значно зріс, частка ВМС у загальному бюджеті залишилася невеликою. Оборонний бюджет України в 2016 році в чотири рази перевищував бюджет 2014 року, а в 2020-х рр. видатки на оборону стали ключовими у фінансовій системі держави. Однак, серйозні зміни для питання флоту стали можливі лише наприкінці каденції П. Порошенка та на початку президентського терміну В. Зеленського. В часи першого флот змінив дислокацію з АРК на Одесу, Миколаївщину, Херсонщину та Приазовську акваторію південного-сходу держави, а в часи другого почав укріплятись флот в сенсі видатків та кількості озброєнь. Але навіть в листопаді

2021 р. було резюмовано, що коштів, які виділялись на флот було недостатньо [26].

Таким чином, навіть якби український уряд міг виділити більшу частку оборонного бюджету на флот, капіталомісткий характер військово-морських інвестицій і поганий стан української суднобудівної промисловості ускладнили б здійснення будь-яких швидких перетворень у ВМС можливості. Оцінки показують, що відновлення військово-морського флоту, здатного виконувати всі три основні завдання, про які йшлося раніше — оборона прибережної та морської зони України, проведення ширших морських операцій і проведення наступальних морських операцій — вимагатиме збільшення бюджету ВМС приблизно у двадцять разів. Для закупівлі необхідних платформ (артилерійських катерів, десантних катерів, корветів, підводних човнів і допоміжних суден підтримки) і підрозділів берегової оборони та бойового забезпечення, а також для інвестицій у морську авіацію та особовий склад Україні потрібно було витратити близько 3,6 млрд доларів протягом наступних п'яти років (2016-2022). Натомість розвиток москитного флоту, який би дозволив ВМС ефективно виконувати одну основну задачу, вимагав би скромнішого чотириразового збільшення бюджету для ВМСУ [70, р. 70-73].

Тривалий занепад українського кораблебудування також вплинув на відновлення українського флоту. Після розпаду СРСР Україна успадкувала значний суднобудівний потенціал із заводами в Києві, Миколаєві, Херсоні, Севастополі, Керчі та Феодосії. Вони були здатні будувати ракетноносії та авіаносці, великі протичовнові кораблі, важкі транспортні кораблі, човни, легкі крейсери, багатоцільові криголамні судна постачання. Проте протягом останніх 30 років суднобудівна галузь України ставала дедалі збитковішою та значною мірою втратила свою конкурентну перевагу як на міжнародному, так і на внутрішньому ринках. Кілька великих підприємств близькі до банкрутства, а багато верфей до 2022 р. працювали на 15–30 % своїх виробничих потужностей. У результаті цих проблем частка суднобудівної промисловості в загальному промисловому виробництві України впала з 5 % до менше ніж 1 %.

Цей спад у суднобудівній промисловості був спричинений низкою факторів, що значно стримувало інвесторів ще й через конфлікт на сході України [13].

Через ці виклики багато суднобудівних підприємств України протягом останніх кількох років не отримували нових замовлень, мають велику заборгованість із заробітної плати та відчувають гостру нестачу фахівців. Через низький внутрішній попит на суднобудування та відсутність державних інвестицій у суднобудівну галузь країни, Україна навряд чи отримає нові великі військові кораблі в найближчому майбутньому. Українська програма корветів проекту 58350 не тільки не змогла виготовити жодного корабля, але і була відкладена. Згідно з планами, оголошеними в 2011 р., до 2026 р. для ВМС України мали побудувати десять корветів. Однак будівництво флагманського корабля проекту 58350 «Володимир Великий» просувалося вкрай повільно, і в жовтні 2015 р. було прийнято рішення про виділення коштів на модернізацію існуючого парку, а не розробка нових платформ. Хоча виробники стверджують, що 80 % корпусу готові, технічно корабель було підготовлено в 2017-2018 рр. на 20-30%, але в 2022 р. його будівництво через війну було законсервоване [24].

Таким чином, зіштовхнувшись із проблемами фінансування та закупівлі морських можливостей, Україна віддала пріоритет, принаймні в короткостроковій перспективі, придбанню менших, швидших платформ, фактично будуючи елементи малих сил берегової оборони.

У листопаді 2015 р. ВМС України почали отримувати швидко-штурмові елементи москітного флоту, отримавши два малі броньовані артилерійські катери типу «Гюрза-М» (проект 51855), призначені для патрулювання прибережних районів. Кожен катер, який зараз проходить ходові випробування, несе бойовий модуль, оснащений автоматичною гарматою, гранатометом, кулеметом і двома протитанковими ракетними комплексами з лазерним наведенням. У березні 2016 р. міноборони уклало з «Укроборонпром» контракт на поставку ВМС ще чотирьох таких малих броньованих катерів. Вони призначені для доставки морської піхоти або спеціальних сил, а також для надання вогневої підтримки сухопутним силам, які ведуть бойові дії в

прибережних і внутрішніх водах (лиманах, річках і водосховищах) на відстані до ста миль [7].

Крім того, ці катери матимуть високу здатність до розгортання і можуть бути відправлені сушею до Маріуполя для дій в Азовському морі. Кожен катер може поміститися в дві вантажівки-причепи: одна вантажівка для корпусу зі знятим озброєнням; інший для вежі, плюс контейнер з демонтованим озброєнням. Подальше збільшуючи москитний флот України, американський підрядник Willard Marine також поставить українським ВМС чотири швидкісні патрульні катери, що супроводжуватиметься навчанням екіпажу на місці конструкції, експлуатації, технічного обслуговування та ремонту катерів [2].

Цікаво, що поєднання браку державних коштів, відповідної нестачі обладнання, участі населення у війні та використання можливостей, які відкриває нова технологія, насправді сприяло розвитку флоту, зокрема через деякі дуже інноваційні форми закупівля обладнання. Так, у грудні 2015 р. на флагман ВМС, фрегат «Гетьман Сагайдачний», за кошти благодійної організації волонтерського руху «Повернись живим» встановили сучасну навігаційну радіолокаційну систему. Кошти рух збирав через інтернет-краудфандинг. Ця організація фінансувала подібні системи для інших морських платформ. Крім прогресу, якого їй вдалося досягти у розвитку фізичних можливостей москитного флоту, Україна досягла значно більшого прогресу в розвитку якісних аспектів своєї морської потужності [32].

У цьому відношенні конфлікт на сході мав парадоксальний позитивний побічний ефект на розбудову військово-морського флоту берегової оборони. Підготовка до боротьби та фактична боротьба з сепаратистами підвищили професіоналізм українського військово-морського персоналу, зокрема морської піхоти; це послужило примножувачем сили, покращивши здатність флоту та його персоналу працювати. Під час візиту до Одеси у вересні 2015 р. віце-адмірал ВМС США Джеймс Г. Фогго III, який тоді був командувачем Шостим флотом США, позитивно відгукнувся про те, що він побачив. Це були ряд думок щодо професіоналізму офіцерського корпусу та моряків українського

флоту. Визнання українських матросів професіоналами справи від провідної морської держави світу безумовно позначилось у рейтингу українських ВМС [70, р. 71].

У вересні 2014 р. флот продемонстрував свою прихильність розвитку здатності до проведення спільних операцій. Спецпідрозділи ВМС та МВС, а також підрозділи морської авіації відпрацювали спільну пошуково-штурмову операцію з виявлення та знищення незаконних збройних формувань в Одеській області. У липні 2015 р. на лимані Південного Бугу в Миколаївській області відбулося чергове спільне тактичне навчання, під час якого Військово-Морські, Військово-повітряні та Сухопутні війська України відпрацьовували виконання десантної операції та подальшого вдосконалення спільних навичок. Морські піхотинці також виграли від збільшення кількості та обсягу їхніх навчань. У 2015 р. кількість батальйонних та ротних тактичних навчань морської піхоти зросла відповідно у 7 та 5,5 разів, а взводів – у 5 разів порівняно з попереднім роком. У липні 2015 р. вони також провели своє перше бригадне тактичне навчання, і вони далі розвивали свої спільні навички, відпрацьовуючи свою здатність координувати дії повітряних і морських платформ для захоплення берегової лінії та знищення сил противника [70, р. 72].

За каденції П. Порошенка в Україні була відроджена морська піхота як рід військ у складі ВМСУ. 35-та та 36-та бригади морської піхоти, котрі мали дислокації по лінії від Ізмаїла по Бердянськ мали виконувати низку задач щодо охорони берегової лінії у випадку початку російської агресії на цім напрямку. В ході початку повномасштабної війни, саме ці бригади були одними із перших, хто прийняв на себе удари ворога на Миколаївщині, Херсонщині, на півдні Запорізької та Донецької областей. Зокрема, героїзм 36-ї бригади в ході оборони Маріуполя, яка мала місце з 24 лютого і до середини травня 2022 р. є яскравим прикладом того, що морська піхота – один із кращих родів українського війська на полі бою за техніко-тактичними, стратегічними, логістичними, бойовими та іншими якостями [23].

Взимку 2023 р. були утворені ще дві бригади – 37-ма та 38-ма бригади морської піхоти, які ймовірно за все буде ефективно задіяні в контрнаступі по лінії Василівка-Гуляй-Поле для визволення південної частини Запорізької, Донецької та Херсонської областей України [3].

Слід відзначити, що у парі з іноземними партнерами, з березня 2014 по лютий 2021 рр. було проведено понад 200 різних заходів підготовки ВМС України. В рамках цих заходів часто надходили необхідні для флоту плавзасоби та радіотехніка. Працюючи разом із союзниками по НАТО, вони покращили свою оперативну сумісність у спільному навчальному середовищі. Зокрема, продовжуючи започатковані в 1997 р. навчання «Сі Бриз», де на початках вони були розраховані на американо-українську військову співпрацю та часткове залучення сусідів (окрім РФ) по морській акваторії, то уже станом на 2020-ті рр., в них брало участь понад 30 країн світу. Мова йде не лише про залучення флоту, авіації чи спецназу, а й про активне покращення навичок артилеристів, мінометників, кулеметників, водіїв броньованої техніки, танкістів, РСЗО та інших родів військ для якісних оборонних чи наступальних операцій у майбутньому [59, с. 55-60].

Але чи обмежуються ВМСУ тільки внутрішніми навчаннями та згаданими міжнародними «Сі Бриз»? Звісна річ, що ні. В Румунії ВМСУ в 2021 р. долучились до участі у військових навчаннях «Дайв», а в Болгарії до «Бриз». Навчання в Румунії передбачались більше для майбутніх водолазів та представників ССО при пошукових чи диверсійних операціях на морі. Щодо навчань в Болгарії, то їх основним функціоналом є навчання корабельного складу. В болгарському варіанті Бризу, українська команда показала кращий рівень підготовки, ніж її прикордонні колеги. Схожими до цих навчань були і «Нобл Партнер» в Грузії, «PASSEX», де наші ВМС беруть участь з союзниками НАТО з 2014-2015 рр. та «Ріверайн», які з 2018 р. проводяться Україною та Румунією в гирлі Дунаю для покращення рівня водної безпеки в регіоні [15].

З 2014 по 2020 рр. у ВМСУ змінилось 3 командувачі. Після зради Д. Березовського у березні 2014 р., з березня 2014 по квітень 2016 рр.

командувачем ВМСУ був віце-адмірал С. Гайдук. Враховуючи його непопулярність та невідповідність до займаної посади через слабке просування реформ, його було замінено на адмірала І. Воронченка, який займав цей пост аж до липня 2020 р. Поточним командувачем є віце-адмірал О. Неїжпапа [22].

Враховуючи втрати корабельного складу флоту, головний акцент стояв на будівництві нових кораблів. Окрім згаданих і поки що нереалізованих проєктів, до 24.02. 2022 р. для ВМСУ були побудовані 8 артилерійських катерів проєкту «58155 Гюрза-М», які були спроектовані в Миколаєві та побудовані на підприємстві кузня на Рибальському в Києві. Прикметно, що довгий час це підприємство було власністю экс-президента П. Порошенка і даний контракт міг бути цілком корупційним. 5 суден із 8, які перебували на військових об'єктах ВМС в Азовському морі (Бердянськ, Маріуполь), були знищені або захоплені росіянами. Ще три судна перебувають на дислокації в Одеській області [8].

Разом з тим, важливим моментом була передача від США 4 із 5 обіцяних патрульних катерів типу «Айленд» в 2018-2020 рр. П'яте судно було заплановане до передачі на весну 2022 р., але з технічних причин, вона не відбулась. В грудні 2020 р. була підписана українсько-турецька угода про будівництво в Туреччині двох корветів типу «Ada». Цікаво, що в 2018 р. влада РФ намагаючись купити в Україні воду з Дніпра для потреб окупованої АРК, пропонували віддати ВМСУ захоплені в 2014 р. росіянами бойові кораблі, морську авіацію та інше військове майно [25]. Звичайно, що в першій половині 2018 р. ця ідея активно обговорювалась в уряді, але кінцева позиція вилась у відмову. Це впливало як з аварійного стану захоплених росіянами трофеїв, так і відсутності бажання в Україні потрапити в чергову політичну пастку [36, с. 43].

Багато хто вважає, що і ситуація довкола перетину Керченської протоки трьох українських суден у листопаді 2018 р. могла бути використана П. Порошенком для зриву президентських виборів в 2019 р. Здавалосьь, що два артилерійських катери та буксир здійснюють цілком нормальну

передислокацію з Одещини в Бердянськ на нову східну базу флоту в межах українських територіальних вод. Наші вороги в ТОТ АРК вважали, що це з 2014 р. ніби то їхні територіальні води через що і виник конфлікт. Матроси та офіцери, які були взяті в полон в листопаді 2018 р. під Керчю були осуджені в Москві весною 2019 р. та повернуті в Україну в рамках обміну бранцями у вересні 2019 р. Усі три судна зі значними пошкодженнями були повернуті в листопаді того ж року [12].

Таким чином, можна зрозуміти, що флот в житті України у постмайданній Україні під час гібридної війни (20.02.2014-23.02.2022) посідав не малу роль у сенсі контролю морських шляхів торгівлі та був візитівкою для туристів на півдні України. Історія зради в Криму в 2014 р. ще досі є предметом обговорення не лише серед учасників подій, а й серед пересічних громадян. Флот понісши дуже важкі матеріальні та людські втрати через зраду, був змушений змінити базу дислокації з Севастополя в Одесу. В 2014-2019 рр. в Україні панувала думка про те, що нам потрібно мати суто москитний флот. З приходом до керівництва ВМСУ в 2020 р. віце-адмірала О. Неїжпапи, в Україні з'явився шанс змінити думку, що у нас може бути тільки москитний флот. За його керівництва, яке має місце і досі, у ВМСУ значно зросла роль авіації та безпілотників, збільшена кількість підрозділів морської піхоти, а Туреччина стала новим будівничим українських фрегатів та корветів.

2.3. ВМСУ в повномасштабній війні з РФ в 2022-2023 рр.

Початок повномасштабної війни 24 лютого 2022 р. зустрів кожного із представників ВМСУ у різних куточках України. Ізмаїл, гирло Дунаю, о. Зміїний, Очаків, Херсонщина, Одеса, Миколаїв, Бердянськ, Маріуполь – майже у кожному пункті дислокації українські матроси та офіцери були готові гідно зустріти ворога. На момент повномасштабного вторгнення, на озброєння ВМСУ був 1 фрегат, 3 корвети, 8 артилерійських катерів типу Гюрза-М, 4 патрульні катери типу Айленд, 35 літаків морської авіації, 3 тральщики та 49 допоміжних суден. У підпорядкуванні ВМСУ було дві артилерійські частини,

дві бригади морської піхоти та тилові частини. Загальна кількість військових у складі вітчизняних ВМС складала понад 15.000 військовослужбовців [9].

Флот виступав ланкою в єдиній системі оборони України, де діяли усі роди військ ЗСУ та силовий блок (поліція, НГУ, ГУР МО, СБУ та ін. підрозділи ССО). 24 лютого 2022 р. через неможливість вести активну оборону перед переважаючим противником, росіяни захопили о. Зміїний, де російський військовий корабель було вдало послано у відповідне йому місце. Після взяття острова, були ризики висадки ворога на Одещині та в обл. центрі [21].

Звичайно, що робити ті чи інші підсумки стосовно результативності поки що рано, адже війна триває і зараз. Однак, ключові моменти для ВМС в повномасштабній війні можемо підсумувати в наступному ключі:

— В перший день війни Україною був втрачений о. Зміїний, що не дозволяло вести безпечні торгові перевезення по морю з портів Одеської, Миколаївської та Херсонської областей. Де-факто, 1 березня 2022 р. Україна втратила контроль над західною частиною територіальних вод у Чорному морі;

— В першій половині березня 2022 р. Україна втратила контроль і над Азовським морем, зокрема майже з десяток швидкісних артилерійських катерів та допоміжних суден;

— 4 березня 2022 р. в порту м. Миколаїв був затоплений флагман ВМСУ фрегат "Гетьман Сагайдачний" для того, аби він не дістався ворогу. На початку березня минулого року був реальний ризик втрати цього корабля через неможливість швидко і якісно вивести його з ремонту. Правда перед затопленням були зроблені всі необхідні заходи для того, аби при можливості його можна було б зняти з мілини та відбудувати;

— Окрім флагману та 5 втрачених артилерійських катерів, було також втрачено один із патрульних катерів типу Айленд під ракетної атаки на м. Одеса влітку і один із протимінних тральщиків;

— Правда втрати з боку України ще не значили, що ми не завдаємо їх і чорноморському флоту рф. Зокрема, станом на 28 квітня 2023 р. ЗСУ було знищено 18 кораблів, катерів, буксирів та допоміжних суден;

— Найбільшими перемогами України в сенсі морської безпеки в 2022 р. були: потоплення великого десантного корабля чф рф «Саратов» 24 березня 2022 р. в порту м. Бердянськ з ракетної установки «Точка У», де також зазнали пошкоджень як мінімум ще два ВДК; вночі 14 квітня 2022 р. в територіальних водах України східніше о. Зміїний було потоплено флагман чф рф ракетний крейсер «Москва» з ПРК «Гарпун» за 120 км від найближчого берега моря в Одеській області; визволення о. Зміїний відбулось наприкінці червня 2022 р. і офіційно стало відомим лише 7 липня того ж року;

— кращою помстою за українські кораблі були удари по авіабазі в Новофедорівці в ТОТ АРК – екс-базі 10-ї бригади морської авіації ВМСУ 9 серпня 2022 р., де були знищені або пошкоджені майже десяток винищувачів, які були носіями крилатих ракет;

— У жовтні минулого року в присутності президента Туреччини Р. Ердогана та першої леді України О. Зеленської був спущений на воду корвет типу «Ada», котрий отримав назву «Гетьман Іван Мазепа» (бортовий номер F211). Цілком ймовірно, що коли корабель буде готовий до бойових дій, він прийде на заміну своєму попереднику – фрегату «Гетьман Сагайдачний» [3, 23].

Отже, ми можемо констатувати, що втративши 75% корабельного складу, 90% авіації, майже весь персональний склад і всю військову інфраструктуру в АР Крим в березні 2014 р., з квітня того ж року ВМСУ будувались майже з нуля. Замість старого радянського мотлоху були потрібні зразки техніки із Заходу або їх аналоги від найближчих сусідів. По великому рахунку, до 2019 р. були вирішено діяти в два способи – відродити морську піхоту у ЗСУ, модернізувати наявний корабельний склад флоту, будувати нові судна в Україні і купувати певну кількість катерів в США або отримати їх як військову допомогу.

З 2019 р. концепція москитного флоту зазнає змін – вектор розвитку для флоту України ряду корветів як українського виробництва, так і турецького та британського. З 2022 р. ведуться перемовини про передачу як надлишкового

майна з балансу армії США низки фрегатів та катерів для потреб ВМСУ. В Німеччині Україна просила про передачу підводних човнів. Натомість, окрім побудованого корвету у Туреччині, флот в 2022 р. не отримав жодного катеру чи іншого бойового судна. Будемо сподіватись, що на додачу до байрактарів для флоту та інших безпілотників, необхідні засоби для наступу отримає і флот для визволення Автономної республіки Крим.

РОЗДІЛ 3. Методика вивчення історії ВМСУ у школі

Оглядаючи матеріали із двох попередніх розділів стає зрозумілим, що проблема створення українських ВМС має давню генезу, їх створення та розвиток несе в собі багатовікову традицію, яка де-факто була утворена в нашій державі в 1991 р., а де-юре лише в 1997 р. З точки зору методики викладання історії в школі є логічним, що дана проблематика охоплює майже кожен клас, де є поділ історії за періодикою. Звісна річ, що основна тема нашого дослідження стосується часових рамок 1991-2023 рр., але і без опрацювання матеріалу про походження військово-морських традицій України не було б зрозумілим те, що коли, де і як мали місце матроси-українці або українського походження у понад сотні військових битв, баталій, сутичок і військових конфліктів. Проблеми флоту є актуальними ще й тому, що вивчення питань історії ВМСУ сприяє активному формуванню усіх складових у історичній предметній компетентності.

Поставлене нами у вступі завдання передбачає виокремлення окремого методичного розділу щодо роботи учнів з обраною для нашого дослідження темою. Враховуючи те, що автор дипломної роботи є вчителем практиком з понад піврічним стажем, ця задача не є проблемною. Для обраної нами проблематики, її розгляд може мати місце в ході навчального процесу на таких уроках історії в 9-11 класах як: «Кримська (Східна) війна 1853–1856 рр. на українських землях» (9 клас), «Проголошення УНР», «Українська Держава Павла Скоропадського» (10 клас), «Україна в 1941-1942 рр.», а за 11 клас найбільш підходящими до нашої тематики можуть бути наступні уроки – «Відносини України з ЄС, НАТО, США та Росією. Проблема Чорноморського флоту. Ідея Єдиного економічного простору (ЄЕП). Тузлівська криза.», «Міжнародні відносини України в 1992-2004 рр.», «Небесна Сотня. Окупація та анексія Росією Криму. Збройна агресія Росії на сході України. АТО.».

Звичайно, що після української перемоги чи в 2023 р., чи в 2024 р., даний перелік тем для уроків з історії України у школі в 11 класі буде розширений, а програма – вдосконалена.

Розглядаючи тему «Кримська (Східна) війна 1853–1856 рр. на українських землях» (9 клас), в ході бесіди можна актуалізувати знання за 8 клас про те, як і коли був заснований Севастополь, що там було до приходу російської імперії, чому дуже вагома баталія на території Херсонесу, де брав участь руський флот київського князя В. Великого в 988 р. змінила хід історії України, за яких умов стикнулись нащадки дунайських козаків і запорожців із ліквідованої Січі в російській імперії на полі битви, чому так важливо розуміти ким є для історії матрос Петро Кішка і т.д.

В даній темі можна провести цікаві паралелі між епохами. До прикладу, можна провести дебати на тему – як буде визволятись з російської окупації Севастополь в 2023 або 2024 рр. (або аналіз ситуації, яка сталась уже після написання цієї роботи). При обговоренні в умовному штабі, де також будуть присутні інші роди військ, варто враховувати і такі операції довкола вказаного міста у досвіді історичних попередників – антиросійської коаліції в 1854-1855 рр., держав Осі в 1941-1942 та 1944 рр. і також врахувати як та чому був втрачений Севастополь як місто з особливим статусом в Україні в 2014 р. При розробці наступальної операції, повинен бути запропонований план дій з залученням усіх можливих родів військ з приблизним розрахунком ресурсів, які є зараз на українському озброєнні.

Враховуючи те, що дані про ЗСУ є секретними в умовах війни і Вікіпедія майже не оновлюється в цім ключі, варто використовувати дані з порталів Огух, Deepstate та інших відкритих джерел. Звичайно, що враховуючи інтенсивність бойових дій, вони не можуть бути повністю правдивими чи оперативними, але хоч якусь картину візуально, просторово та в сенсі статистики відобразити зможуть. На наш погляд, таке обговорення може бути не лише як дебати, а й окремий проєкт. Зокрема, даючи дітям в команді на 2 і більше осіб створити проєкт на тему «Нерівний поділ», який би зміг відобразити проблему

Кримської кризи 1991-1997 рр. та проблеми поділу ЧФ між РФ і Україною. Реалізаторам ідеї потрібно буде в креативний спосіб відобразити не лише основний перебіг подій, а й пояснити за яких умов, ВМСУ отримала флот у дуже поганій якості.

Також, учні повинні пояснити, що проблема поділу флоту в 1990-х рр. була однією з складових Кримської кризи, коли ледь не був захоплений Крим. Перед ними також буде поставлене питання про те, чи це була чергова спроба реваншу росіян після поразки СРСР відновити втрачені позиції, чи репетиція подій 2014 р. Учасникам проекту буде запропоновано створити короткий ролик на TikTok, презентацію в Canva чи Power-Point, постер для захисту з короткою інформацією та перелік пропозицій для громадського простору в рамках дерусифікації. Тобто в такий спосіб, ми зможемо спроектувати пропозиції для вирішення кризових явищ на деокупованих територіях. Найбільше такої проблеми буде не лише в Запорізькій, Херсонській областях, а саме в АРК. Там майже кожне місто біля моря всіяне маркерами російської військової історичної пам'яті, що активно насаджувалось з 1780-х рр. і особливо інтенсивно після депортації кримських татар в 1944 р.

Так, дерусифікація назв населених пунктів та декомунізація в АРК активно просувається як кримськотатарськими організаціями ще з 2014 р. Виникає більше питань до пам'ятників, монументів з військовою технікою, зброєю і т.д. Музейні комплекси на честь російського чи радянського флоту, які мають місце в Севастополі та Балаклаві потребують ребредингу. Особливо це стосується діорами оборони Севастополя 1854-1855 рр. Тому, якщо на момент поїздки з класом у Крим за державну програму, яка може бути реалізована після війни, ми можемо стикнутись з проблемою незмінених внутрішньо концептуально мілітарних музеїв.

Звичайно, що в Крим з шкільною екскурсією в наш час і у довоєнний час міг дозволити не кожен навчальний заклад. Тому ті музеї, які матимуть візуалізовані віртуальні тури, можна презентувати в ході навчального процесу. Прагнемо вивчати дещо детальніше флот УНР, часів Гетьманату, участь

українців на морі у Другій світовій війні чи сучасний стан ВМСУ? Нема питань – на сайті Національного музею історії України у Другій світовій війні можна оглянути деякі експонати, які стосуються українців на флоті в ході цієї війни, а також пройти квести від закладу, де є питання і про Севастополь [20].

При вивченні теми в 11 класі із історії України «Небесна Сотня. Окупація та анексія Росією Криму. Збройна агресія Росії на сході України. АТО.», де ставиться великий акцент на анексії АРК в 2014 р., для кращого осмислення подій, можна запропонувати для перегляду нашим учням художній фільм «Черкаси» (2020). Звичайно, що хронометраж фільму не дозволяє переглянути його в повному обсязі протягом уроку. З цих причин, більш логічним виглядає демонстрація окремих фрагментів із стрічки. Перед учнями після перегляду можна поставити невеличке бліц-опитування щодо основних моментів, які відображені в стрічці у порівнянні з реальними подіями. Також, ми можемо запропонувати нашим учням написати коротку рецензію на цей фільм, твір-роздум (есе) або спробувати зробити художню нарізку із цієї стрічки для власного блогу учнів в Telegram чи TikTok.

Чому важливо показати саме цю стрічку? По-перше, вона має відношення до обраної нами часової рамки. В ній розкрита правда про події анексії Криму в 2014 р. і показано, що спротив українських матросів насправді мав місце в нашій історії ще задовго до АТО і повномасштабної війни. По-друге, крізь неї, ми поширюємо серед учнівської аудиторії україномовний контент, який є на щастя доступним в мережі на відповідних платформах. Важливо також показати і те, що на момент виходу фільму, дана стрічка не дуже вписувалась для тодішньої влади, оскільки вона шукала спроби налагодити діалог з російським диктаторським режимом в 2019-2021 рр. [34]. Чим закінчились ці спроби – ми бачимо і досі.

В цьому ж контексті важливо, щоб учні могли оцінити як позитивні сторони в стрічці, так і негативні. Об'єктивна оцінка подій і явищ, котрі вони можуть переглянути в ході того чи іншого фрагменту може вплинути на розвиток громадянської компетентності. Справа не тільки героїко-

патріотичному вихованню учнів у школі, а й в тому, що через такі стрічки, ми формуємо в дітей любов до Батьківщини, бажання самим провадити реформ шляхом виборчого права, працевлаштування у сфері влади, культури, мистецтва, медицини, в ЗСУ чи поліцію. Не виключено, що хтось з наших учнів буде і матросом ВМСУ.

При вивченні теми творення нової України після 2014 р., безумовно, що воно не буде повноцінним без досягнення значимості волонтерського руху як для військових, так і цивільних. Особистісний підхід до вивчення історії флоту в цьому випадку грає не останню роль. Для того, аби зробити окремий акцент на конкретній особистості із ВМСУ, можна обрати як сучасного адмірала із нашого флоту, так і більш медійну особистість. Ми вважаємо, що для проведення уроку-дослідження по конкретній постаті, то найкраще підходить экс-сержант морської піхоти (2015-2017), аналітик і керівник благодійного фонду «Повернись Живим» Тарас Чмута. На прикладі найвідомішого українського волонтера, діти повинні прослідкувати:

- злету та падіння у біографії діяча;
- оцінити фактори впливу на вибір розвитку життєвого шляху в долі Т. Чмута;
- проаналізувати основні громадсько-політичні здобутки головного волонтера країни на посту очільника «Повернись Живим», який є головним благодійним донором для ЗСУ ще з 2014 р.

Оскільки цілком логічним виглядає той факт, що однієї постаті для уроку-дослідження може бути не достатньо, можна зробити цілий дайджест з еволюції флоту від княжих часів і до 2020-х рр. Це можна зробити як через підготовку кількох проєктів в 2-4 групах в класі та їх презентацій, так і через доволі нетиповий «Морський бій». Суть цього методу полягатиме в тому, що звичайній грі в морський бій, при будь-якому із влучань сторін, учень повинен задати своєму колезі питання. У випадку правильної відповіді – не завдається повторний удар, у випадку неправильної – переможець завдає повторний удар по сектору. Питання повинні стосуватись проблем флоту, історичної географії

України або політики щодо укріплення міжнародних відносин в питаннях морської безпеки. В даний спосіб, ми розвиваємо не лише логічну, аксіологічну, просторову та інші компетентності, а й просуваємо на наших уроках питання міжпредметних зв'язків та розвитку критичного мислення. Саме за рахунок критичного мислення у відповідних умовах, наші учні краще засвоять матеріал.

Окрім засвоєння знань в той чи інший спосіб, не слід забувати про роботу з джерелами. Для навчального процесу, це можуть бути не лише фрагменти із документальних фільмів, а й спогади, відео та фотографії з місць подій, офіційні нормативно-правові акти (в тому числі міжнародна договірна база), документи військових частин, урядові звіти і т.д. До прикладу, при розгляді питання про поділ флоту в 1997 р. можна використати звіт Тимчасової слідчої комісії при ВРУ «для проведення розслідування відомостей щодо фактів розкрадання в Збройних Силах України та підриву обороноздатності держави у період з 2004 по 2017 роки», який офіційно було опубліковано в червні 2019 р. [34]. Цей документ є цінним тим, що учні мовою офіційних документів зможуть дати відповідь на наступні запитання:

- Якою була реальна вартість майна ЧФ в 1991 р.;
- Чому росіяни так довго тягнули питання з поділом флоту між державами;
- Яким чином питання флоту мало вплив на кримських сепаратизм в 1990-х рр., так в 2014 р.;
- Як вище керівництво держави було причетне до роззброєння України в 1997-2013 рр.;
- За яких обставин Україна була змушена покинути Крим;
- Що потрібно робити для того, аби зменшити ризики корупції всередині ЗСУ, в тому числі і по відношенню до ВМС;
- Які реформи можуть очікувати флот уже в мирний час.

Тобто поданий перелік питань може розвинути в учнів здатність креативно мислити, здійснювати аналіз подій та явищ щодо найбільш

проблемних сторінок в історії незалежної України. Водночас, дітям слід проаналізувати і договір щодо поділу ЧФ СРСР в 1997 р. між Україною та рф, адже в межах теми Творення сучасної України, в цьому ключі слід зосередитись на:

- Чому Україна отримала не 50, а лише 44% майна чф;
- Хто і в яких обсягах розікрав флот в 1998-2013 рр.;
- Які наслідки мав цей документ для України.

Отже, у навчальному процесі в школі історію українських військово-морських сил можна вивчати за допомогою різних методик, таких як використання підручників, додаткової літератури, екскурсій до музеїв та меморіалів, використання сучасних технологій та проведення проєктів та дослідницької роботи. Комбінація різних підходів може допомогти учням краще зрозуміти історію та розвиток українських військово-морських сил, підвищити їх інтерес до цієї теми та розвинути аналітичні та дослідницькі навички.

Кореляція історії творення флоту в роки визвольних змагань, порівняння досвіду походів на Крим та південь України в козацькі часи із можливими напрямками Українського контрнаступу в травні-серпні 2023 р., зведення порівняльних таблиць переваг та недоліків договірної бази між рф і України в питаннях військово-морської безпеки в 1990-2013 рр., перегляд художніх та документальних фільмів на тему проблеми флоту в сучасній Україні, кросворди та бліц-опитування – далеко не повний список наявного методичного інструментарію для вивчення історії ВМСУ в школі. Не слід виключати і того, що проблема участі ВМСУ в бойових діях в 2014-2023 рр. у післявоєнний час будуть однією із найактуальніших тем на уроках історії для майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

Отже, в ході опрацювання та детального теоретичного аналізу матеріалів на обрану нами тему для бакалаврської роботи, ми змогли досягнути поставлених в меті та завданнях результатів. По-перше, нами було з'ясовано, що флот України як такий повстав 29 квітня 1918 р. в перехідний період з УНР в Українську Державу П. Скоропадського. Незважаючи на даний факт, військово-морські традиції України мають глибоке та багатовікове коріння.

Під 218 р. н.е. згадується перший військовий морський похід предків українського народу в Чорному та Середземному морях. В часи київських князів, ареал поширення апробації досвіду та тренувань руських морських умільців поширюється не лише на згадані моря, а й на Азовське море та Каспійське. Походи руських князів на Царгород мали дуже важливе як економічне, так і стратегічне значення – вони сприяли закріпленню Київської Русі як морської держави на Чорному морі, так і доводили іноземним володарям, що русичі завжди будуть домагатись своїх прав і свобод у захисті власних інтересів в обороні, міжнародних відносинах і торгівлі. Звичайно, що ці походи не завжди закінчувались успішно як у випадку з Олегом, адже у його наступників Ігоря та Святослава, ці речі призвели до глибоких геополітичних поразок на півдні. Разом з тим, саме через успішну морську блокаду та десантну операцію під Херсонесом в 988 р., князь Володимир прийняв остаточне рішення стати християнином та охрестити Русь. Тобто так чи інакше, флот мав велике значення, а подекуди і вирішував долі цілих держав, народів та міжнародних відносин.

Зі зникненням української державності в 1340-х рр., українські морські військові традиції нікуди не зникли. З початку активних набігів кримських татар за сприяння їх покровителів – османських султанів, виникає необхідність у захисті кордонів Великого князівства Литовського від таких грабунків. Спочатку на суші виникає такий мілітарний рух як козацтво, а згодом – в них з'являються ватажки, які трансформують їх у повноцінні збройні сили, які де-

факто нікому не були підконтрольні. Саме ця сила і відродила морські військові походи.

Починаючи з князя Глинського, котрий перший організував козацькі військово-морські походи в 1490-1500-х рр. на півдні України та в Криму на провідні фортеці Кримського ханства і його рабовласницькі ринки та закінчуючи отаманом Сидором Білим, котрий мав причетність до утворення в бухті Ахтіар міста-військової бази Севастополь в 1782 р., українські козацькі військові походи майже два століття не сходили з голови усій Європі. Їх боялись турки і татари, неоднозначно ставились поляки, хоч і мали потребу в цій допомозі, але з іншого боку, це їх не зупинило у знищенні верфі та Січі на ріці Базавлук у 1638 р.

Разом з тим, імена кн. Байди-Вишневецького, гетьманів І. Підкови, С. Наливайка, С. Кішки, П. Конашевича-Сагайдачного, І. Сулими, отаманів І. Сірка, К. Гордієнка, І. Малашевича, П. Калнишевського, Ф. Білого та низки інших козацьких флотоводців, були гучними як вдома, так і в Європі. Недарма саме на їх честь були названі ряд кораблів флоту УНР в добу визвольних змагань, так і в часи незалежної України. Водночас, слід зазначити, що ані УНР, ані Українська Держава скористались своїм флотом в 1917-1918 рр. через недовірливу позицію як Троїстого союзу, так і Антанти не змогли. Українські назви корабельний склад ЧФ в 1917-1918 рр. встиг нести недовго. Звичайно, що морська піхота як най більш боєздатна і реальна сила в цю пору проіснувала аж до кінця 1921 р., але самого флоту в українських державних утворень і бойового застосування у них не було.

Українські гетьмани на бортах українських кораблів з'являться лише в 1990-х рр. З тих суден, які дістались Україні за умовами доволі нерівного договору про поділ колишнього ЧФ СРСР між рф і Україною в сумі 44% майна, з іменем українського гетьмана до 24.02.2022 р. міг вистояти лише один корабель – флагман ВМСУ, фрегат «Гетьман Сагайдачний». На початку березня 2022 р. судно, яке стояло на ремонті в м. Миколаєві через загрозу його захоплення як це було з 5 артилерійськими катерами Гюрза-М в Азовському

морі, було підтоплене з потенційною можливістю відновлення в майбутньому. Ми будемо сподіватись, що корвет типу «Ada» під назвою , який було спущено на воду 2 жовтня 2022 р. «Гетьман Іван Мазепа», зможе стати новим флагманом ВМСУ.

Втративши майже весь флот в 2014 р. та майже всю морську авіацію і що головне – майже 75% особового складу ВМСУ, українські військово-морські сили лише тимчасово уступили силу, коли покидали анексований росією Крим у березні-квітні 2014 р. Чи отримали зрадники заслужену кару? Так. В перші роки анексії, більшість із них були вигнані тими, хто запросив їх до нової служби. В новій т.зв. «родіне», вони стали нікому непотрібним соціальним сміттям. Звичайно, що значна частина з них ще і досі служить в рядах чф рф, але є нюанс. З початку повномасштабної війни, зрадники з колишньої української бригади берегової охорони в Перевальному в 2022-2023 рр. не лише загинули, а й досі масово потрапляють в полон до ЗСУ на Миколаївщині, Херсонщині та на Запорізькому напрямку.

Умови часу, простору та політичні реалії в часи гібридної війни змушували ВМСУ змінювати формати будівництва корабельного складу та розвитку інших бойових частин в складі флоту. Так, кількість бригад морської піхоти була збільшена, вдосконалені були заходи по обороні Азовщини та північно-західного узбережжя Чорного моря. Партнери по НАТО та інші союзники пропонували Україні розбудовувати не корвети чи фрегати, а суто москитний флот із патрульних та артилерійських катерів як українського, так і західного виробництва. Однак, як це показала повномасштабна війна, москитний маневрений флот проти другої армії світу (статус якої ставиться під сумнів після українських перемог в 2022 р.).

Перед початком трагедії 24 лютого 2022 р., в 2019-2021 рр. стосовно флоту відбулось ряд змін – змінився не лише командувач ВМСУ, а й підходи до розвитку військового будівництва. Зрушилися питання будівництва українських корветів, були початі переговори з Туреччиною та Великобританією щодо купівлі в даних країн фрегатів та корветів сучасного

типу. Водночас, 2022 р. флот зустрів гідно, хоч і втратив більшу частину бойових кораблів, в тому числі і флагман. З іншого боку, у ворога втрати набагато більші, ніж наші – станом на 1 травня, ворог втратив 18 суден (в тому числі ракетний крейсер і великий десантний корабель), відступив з Херсону та о. Зміїний і боїться нас в повсюди.

Подвиги минулого та сучасного флоту, матросів і адміралів є актуальними питаннями для наших учнів. Так, де-факто немає окремого уроку в шкільній програмі для вивчення такого важливого в нашій системі оборони роду військ. Але це не означає, що в контексті вивчення державотворення як в часи української революції 1917-1921 рр., так і княжих чи козацьких часів, так і в добу незалежності, осягнення цих проблем має безпосереднє відношення до тих чи інших процесів. Так до прикладу без опрацювання проблеми кримського сепаратизму в 1990-х та 2014 рр. і укладення угоди з поділу флоту в 1997 р., учні не зможуть осягнути якою ціною ми втримали Крим в 1990-х рр. і чому він був анексований в 2014 р. Вивчаючи проблеми флоту, ми формуємо в дітях громадянську компетенцію, адже на прикладах дотримання присяги, так і її зради, треба показати, яка доля чекає вірних державі, і яким чином позбавляються лотофагів в державі, яка їх тимчасово прийняла на свій борт.

Перегляд художніх та документальних фільмів про флот та морський сектор загалом, ми привчаємо дітей до патріотизму, гордості за власну державу і розвиваємо в них весь комплекс компетентностей. Ми стимулюємо їх до праці з джерелами як нормативно-правового, так і мемуарного чи хронікального характеру, ми сприяємо вивченню ними історичної географії, а за допомогою поданої в третьому розділі методики – з цікавістю відгадувати потрібні дати в ту чи іншу епоху військово-морського будівництва. Звичайно, що ми будемо сподіватись, що після завершення війни, у наших учнів буде можливість як відвідати Крим, так і ознайомитись з легендарними чи уже можливо новими кораблями вітчизняних ВМС.

Також, після перемоги чи в наш час буде доречним залучати учнів і до науково-дослідної роботи з написання конкурсних робіт про відважних моряків

сучасності, про героїв острова Зміїний, про оборонців з морської піхоти в Маріуполі чи про те як наш флот відроджувався з нуля в 2014 р. Поданий нами перелік можливостей опрацювання історії ВМСУ на уроках історії в школі не є повним чи вичерпним. Зрозуміла річ, що його буде вдосконалено із плином часом, умовах війни чи мирного часу і простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані матеріали

1. 13 червня 2014 Маріуполь звільнили від терористичної ДНР. На черзі – звільнення від російської окупації. УІНП, 2022. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/13-chervnya-2014-mariupol-zvilnyly-vid-terorystychnoyi-dnr-na-cherzi-zvilnennya-vid-rosiyskoyi-okupaciyi>
2. Белесков М. Яким буде український військовий флот у 2035 році. Мрії та реальність. Главком, 2019. URL: <https://glavcom.ua/publications/yakim-bude-ukrajinskiy-viyskoviy-flot-u-2035-roci-mriji-ta-realnist-570075.html>
3. Головін В. Надприродний відбір. Як створити систему відбору для елітного роду військ? Уроки від командувача Морської піхоти ЗСУ генерала Содоля. *Forbes*, 2023. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/nadprirodniy-vidbir-yak-stvoriti-sistemu-vidboru-dlya-elitnogo-rodu-viysk-uroki-vid-komanduvacha-morskoi-pikhoti-zsu-general-a-sodolya-05042023-12836>
4. Горлач П. З Кінбурнської коси росіяни вивезли нібито надгробок козацького отамана Сидора Білого. *Суспільне Культура*, 2023. URL: <https://suspilne.media/386207-z-kinburnskoi-kosi-rosiani-vivezli-nadgrobok-kozackogo-otamana-sidora-bilogo/>
5. До 2023 року Україна отримає бойовий "москітний флот" – Таран. *УП*, 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/07/7/7299793/>
6. Жирохов М. Важка доля українського флоту. *Ukrainian Military Pages*, 2015. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2015/12/vmsu-krym-2014.html>
7. Жирохов М. ЗСУ – 30: історія падінь і злетів. *Новинарня*, 2021. URL: <https://novynarnia.com/2021/12/06/30-rokiv-zsu/>
8. З початку війни ВМС України втратили в бою патрульний катер та рейдовий тральщик. *Слово і Діло: національна безпека*, 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/26/novyna/bezpeka/pochatku-vijny-vms-ukrayiny-vtratyly-boyu-patrulnyj-kater-ta-rejdovuj-tralshhyk>
9. Задверняк Н. «Сьогодні ми маємо флот, який воює» — командувач ВМС ЗС України. *Арміяінформ: публікації*, 2022. URL:

<https://armyinform.com.ua/2022/12/06/sogodni-my-mayemo-flot-yakyj-voyuye-komanduvach-vms-zs-ukrayiny/>

10. Івашко О. Миколаївці вшанували подвиг ольшанців. *Голос України*, 2021. URL: <http://www.golos.com.ua/article/343854>

11. Коваленко А. Реформи на воді. Чи змінюється насправді український флот. *Депо.ua*, 2017. URL: <https://www.depo.ua/ukr/war/reformi-na-vodi-chi-zminyuyetsya-naspravdi-ukrayinskiy-flot-20170622593386>

12. Кораблі, які повернула Росія, до літа вийдуть у море – Воронченко. *Радіо Свобода*, 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zvilneni-korabli-vyidut-u-more/30429021.html>

13. Корвети, ракети і "Байрактари": який флот буде Україна. *BBC*, 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57103069>

14. Ліснічук М. Анексія Криму 6 років тому: з'явилися історії військових, загиблих за Україну. *Obozrevatel*, 2020. URL: <https://incident.obozrevatel.com/ukr/crime/aneksiya-krimu-6-rokiv-tomu-zyavilisya-istorii-vijskovih-zagiblih-za-ukrainu.htm>

15. Міжнародні навчання українських ВМС у 2022 році: у пріоритеті – посилення спроможностей флоту. *Арміяінформ: публікації*, 2022. <https://armyinform.com.ua/2022/02/14/mizhnarodni-navchannya-ukrayinskyh-vms-u-2022-roczy-u-prioryteti-posylennya-spromozhnostej-flotu/>

16. Москітний флот Зеленського: деталі переговорів з Британією, здатних змінити українські ВМС. *Європейська Правда*, 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/09/11/7114241/>

17. Надтока С. Туреччина не пропустила ракетні кораблі РФ – соцмережі. *Кореспондент*, 2022. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4532930-turechchyna-ne-propustyla-raketni-korabli-rf-sotsmerezhi>

18. Назарчук І. Перед обличчям військових загроз: на чому Україна робить акцент у розбудові флоту? *Радіо Свобода*, 2021. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/rozbudova-viyskovoho-flotu-ukrayiny/31259308.html>

19. Обставини втрати Україною управління над ЧФ СРСР, поділ флоту та ознаки розкрадання – звіт ТСК. *Ukrainian Military Pages*, 2019. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2019/06/tsk-dodatok1.html>

20. Освітні Проєкти: Перевір себе. Національний музей історії України у Другій світовій війні. URL: <https://education.warmuseum.kyiv.ua/content/quiz/>

21. Острів Зміїний і битва за контроль у Чорному морі. *BBC*, 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61412847>

22. Пагулич Р. Захист з моря: як змінився флот України за шість років російської агресії. *Радіо Свобода: Донбас*, 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii-flot-ukrayiny/30775816.html>

23. Рік великої війни Росії проти України у 10 цифрах. *BBC*, 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ck5ylk3rj0zo>

24. Семенова І. «Гордість флоту» на дні Чорного моря. Затоплення крейсера Москва стало символом «безладної» війни РФ і вдарило по Кремлю — світові ЗМІ. *New Voice*, 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/kreyser-moskva-potonuv-ta-stav-simvolom-nekompetentnosti-rosiyskih-viyskovih-zahidni-zmi-50234102.html>

25. Солонина Є. Українські кораблі у Криму: забрати, забути чи «вертати разом із Кримом»? *Радіо Свобода*, 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28971715.html>

26. Створення бази ВМС у Бердянську має бути прискорено, - Олексій Резніков. Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України, 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stvorenniya-bazi-vms-u-berdyansku-maye-buti-priskoreno-oleksij-reznikov>

27. Стек Л. «Деморалізація почалась від бездіяльності керівництва» – комбриг, який зміг врятувати унікальну авіаційну техніку в Криму. *Радіо Свобода*, 2016. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27585059.html>

28. Стек Л. Як Україна готується захищатися від нападу з моря? *Радіо Свобода*, 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-realii-zakhyst-ukrainy-u-razi-napadu-z-morya/29879965.html>
29. Сурган О. 5 причин, чому «референдум» в Криму є незаконним. *Суспільне*, 2023. URL: <https://crimea.suspilne.media/ua/articles/45>
30. Танкіст Євген Пальченко розповів про чисельну перевагу росіян на початку вторгнення у Херсонську область. *Мост*, 2022. URL: https://most.ks.ua/news/url/tankist_jevgen_palchenko_rozpoviv_pro_chiselnu_perevagu_rosijan_na_pochatku_vtorgnennja_u_hersonsku_oblast/
31. Троценко Л. Харківські угоди: суд дозволив арешт экс-міністра оборони. *Кореспондент*, 2022. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4548264-kharkivski-uhody-sud-dozvoliv-aresht-eks-ministra-oborony>
32. Фрегат "Гетьман Сагайдачний" затопили, щоб не дістався ворогу, 2022. *УП*, URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/4/7328077/>
33. Чмут Т. Чорноморський флот – за лаштунками «кримської весни». *Мілітарний*, 2017. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/chornomorskyy-flot-za-lashtunkamy-krymskoyi-vesny/>
34. Шудря А. "Черкаси": фільм про спротив українського корабля в Криму вийшов на екрани. *BBC News Україна*, 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51648687>

Література (статті та монографії)

35. Адамович С. Фактор Чорноморського флоту Російської Федерації в суспільно-політичному житті України (1991–2012 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2012. Вип. 22. С.66-76.
36. Арабаджи Ю. І. Анексія Криму Росією: погляд п'ять років тому. *Epistemological studies in philosophy, social and political science*. 2019. Vol. 2, Iss. 1. С. 30-48.
37. Бабенко А.М., Джелілова М.А. Автономна Республіка Крим: наслідки організованої збройної агресії на півдні України та перспективи по деокупації. *Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції* :

матеріали Міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Одеса, 24 лютого 2023 року). Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 10-13.

38. Баскакова А. С. Кримська криза та російсько-українська війна: погляд із позиції політичного неореалізму. *Актуальні проблеми філософії та соціології* : Науково-практичний журнал. Голов. ред. С. Г. Секундант, відпов. ред. Д. В. Яковлев; Міністерство освіти і науки України; Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса, 2021. Вип. 29. С. 93-99.

39. Безкоровайний В. Г. Україна матиме свій флот! *Військо України*. 1996. № 1–2. С. 10–13.

40. Близнюков С.П. Хроніка створення Військово-Морських Сил України. *Наука і оборона*. 2007. № 3. С. 19–22

41. Військово-Морські Сили Збройних Сил України. Історична довідка. Офіційний портал ВМС України, 2017. URL: <https://navy.mil.gov.ua/istorichna-dovidka/>

42. Гай-Нижник П. П. Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не)гарантії національної безпеки України. *Гілея*. 2016. Вип.114 (№11). С.366–378.

43. Гай-Нижник П. П. Загострення навколо острова Коса Тузла 2003 р. як складова геостратегічної операції Російської Федерації щодо оволодіння акваторією Азовського моря та окупації-анексії Криму. *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка наукових праць*. Вип.6. Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2017. С.86–93.

44. Гай-Нижник П. П. Кримський вузол і питання Чорноморського флоту РФ у російсько-українських воєнно-політичних взаєминах (1991–2013 рр.) *Гілея*. 2017. Вип.117 (№2). С.77–90.

45. Гай-Нижник П. П. Українсько-російські міждержавні взаємини 2010–2012 років під час першого етапу президенства В. Януковича. *Гілея*. 2018. Вип.135 (№8). С.334–347.

46. Гай-Нижник П. Чорноморський флот і українське державотворення 1917–1918 років. *(До історії створення Військово-Морських Сил України)*.

Військовий музей (науково-методичний збірник). Вип.7. К.: ЦМЗСУ, 2006. С.37–46.

47. Горбулін В. Щодо захисту морського узбережжя України. *Вісник Національної академії наук України*. 2020. № 9. С. 30-40.

48. Додонов А.Г., Путятин В.Г., Куценко С.А., Князь И.В. Сценарий прийняття рішення по організації противолюдоочної и противоминної оборони корабельного соединення. *Математичні машини і системи*. 2015. № 3. С. 14–29.

49. Загороднюк Д. С. Генеза українського флоту доби УНР. Офіційний портал ВМС України. 2017, URL: <https://navy.mil.gov.ua/heneza-ukrayinskoho-flotu-doby-unr/>

50. Іванущенко Г. Олександр Коваленко: штрихи до історичного портрета. *Сумський історико-архівний журнал*. 2010. № X-XI. С. 223-237.

51. Кавун О. Укри викопали Чорне море вручну. *Голос України*, 2015. URL: <http://www.golos.com.ua/article/683>

52. Келембет С. Князі Глинські: рання історія роду. *Сіверянський літопис*. 2019. № 3. С. 17-38.

53. Корендович В. Військово-морські сили (ВМС). *Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія / редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-34486>

54. Левченко Л. Л. Проблема Чорноморського флоту і суднобудівних заводів у роки української революції: Миколаївські візії. *Історичний архів*. 2017. Вип. 18. С. 84-104.

55. Мамчак М. Лотофаги. Миколаїв, 2018. 147 с.

56. Мамчак М. Народження «Красного флоту» як трагедія Севастополя. Севастополь, «Просвіта», 2014. 53 с.

57. Мамчак М. Флотоводці України. Історичні нариси, хронологія походів. Снятин: ПрутПринт, 2005. 400 с.

58. Мамчак М. Флотоводці, командувачі флоту України. Видання друге, з змінами і доповненнями. Київ, 2020. 504 с.
59. Морська стратегія держави. Розвиток та реалізація морського потенціалу України: матеріали міжнародного наукового форуму, 19-20 травня 2021 року. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. 204 с.
60. Мустафін О. Барон Сірко Ла-Маншський, або легенда про «козаків кардинала». *Історична Правда: Тексти*, 2019. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/08/26/156134/>
61. Пилявець Р. Севастополь – місто української слави. Про українців у Кримській війні. *Історична Правда*, 2014. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/53bd3329225e9/>
62. Підгола Ю. Кілька разів похований кошовий-рекордсмен: 10 фактів про людину-легенду Івана Сірка. *Суспільне: Культура*, 2022. URL: <https://suspilne.media/51995-10-faktiv-pro-ivana-sirka/>
63. Проданюк Ф. М. Вплив німецького та російського чинників на будівництво Українського військово-морського флоту в період правління гетьмана П. Скоропадського. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2019. Вип. 6. С. 18-25.
64. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки. авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2018. 435 с.
65. Ткачук А. Кримський чинник в російсько-турецьких відносинах середини XVIII ст. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія*. № 2. 2020. С. 26–34
66. Трембіцький В. Чорноморська проблема України. *Альманах Українського Національного Союзу на 1998 рік. Річник 88-й*. Парсіппані — Нью-Йорк. С. 147—148.
67. Файзулін Я. Військово-морські сили Української революції 1917-1921. Київ: Український Інститут Національної Пам'яті, 2018. URL:

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/viyskovo-morski-syly-ukrayinskoyi-revolyuciyi-1917-1921>

68. Шевелева М. Ярослав Окуневський – український адмірал австро-угорського флоту. *Український інтерес*, 2023. URL: <https://uain.press/blogs/yaroslav-okunevskyj-ukrayinskyj-admiral-avstro-ugorskogo-flotu-1191065>

69. Kalinichenko O. O., Yelesina, M. O., Smyrynska, N. B., Syniavska, O. O., & Leonova, H. O.. Ukrainian Naval history as a component of the maritime code of the nation. *Linguistics and Culture Review*, 2021. № 5 (S4), P. 1365-1385.

70. Sanders D. Rebuilding the Ukrainian Navy. *Naval War College Review*, Vol. 70, No. 4 (Autumn 2017), pp. 61-77.

Методичні рекомендації і підручники

71. Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2018. 304 с.

72. Гісем О. В. Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 288 с.

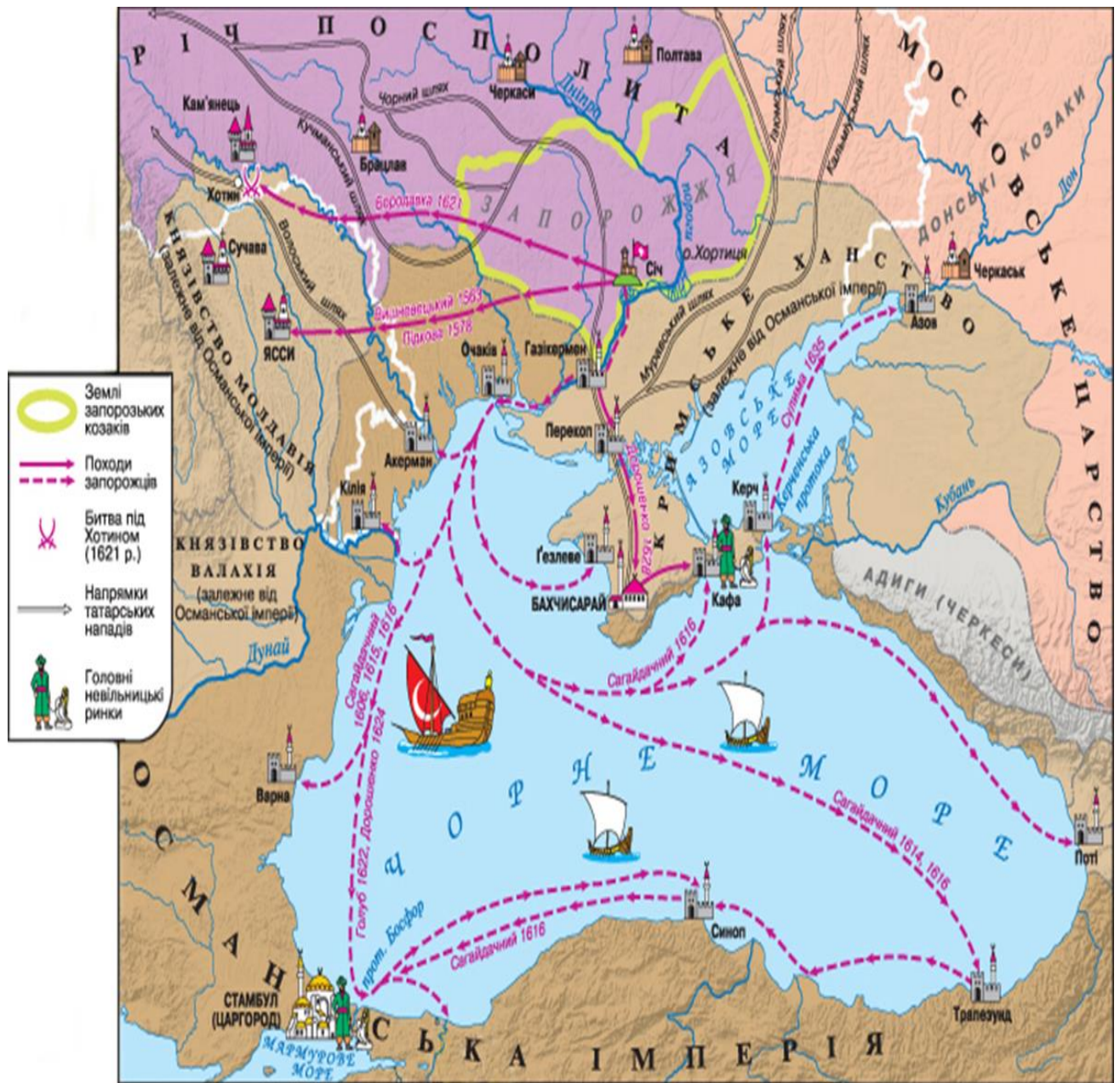
73. Маценко Н. В., Свір Н. В. Вчимося вчитися та критично мислити. Нестандартні завдання за темами тижнів до курсу «Я досліджую світ» (Серія «Нова українська школа») / Х. : Вид. група «Основа», 2019. 136 с.

74. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі / К.: Генеза, 2006. 328 с.

75. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник / Харків: Вид. ХНАДУ, 2017. 324 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Карта морських походів козаків у першій чверті XVII ст. URL: <https://www.armyfm.com.ua/rozvitok-morskoj-spravi-ta-morski-pohodi-kozakiv/>

Додаток Б

Курсанти інституту ВМС за сприяння громадських організацій і місцевих активістів в Одесі провели велику Покровську толоку з прибирання території Куяльницького козацького некрополя. Жовтень 2021 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/10/09/kursanty-institutu-vms-razom-iz-druzyamy-vidnovlyuyut-miscevu-pamyatku-narodnoyi-arhitektury/>

Додаток В

Одеські ліцеїсти як майбутні матроси ВМСУ несуть прапор флоту УНР, який привезли в Одесу з Чикаго на честь 100-ї річниці утворення українського флоту. 29 квітня 2018 р. м. Одеса, Україна. Радіо Свобода, 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/photo/29198917.html>

Додаток Г

Сторожовик СКР-112, який у липні 1992 р. підняв український прапор. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2015/10/podil-flotu-90i.html>

Додаток Д

Конверт та марки з погашеннями спеціальними штемпелями «Русській військовий корабель, іди ...!», квітень 2022 р. URL: <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/ukrposhta-vipustila-miljon-poshtovix-marok-russkij-voyennij-korabl-idi/>

Сержант 37-ї бригади морської піхоти ВМСУ Т. І. Мельник (2001 р.н.), який навчався в стінах факультету історії, політології і міжнародних відносин ПНУ ім. Василя Стефаника в 2018-2022 рр. Запорізький напрямок, квітень 2023 р. Джерело – приватний архів автора.

Тема: «Міжнародні відносини України в 1992-2004 рр.».

Урок № 33.

Дата. 05.05. 2023 р.

Клас 11-А.

Мета уроку:

Навчальна:

-Навчити розкривати основні принципи та напрямки зовнішньої політики України в умовах незалежності;/логічна

-Навчити охарактеризувати відносини України із сусідніми державами та провідними країнами світу;/логічна, аксіологічна, інформаційна

-Показати участь України в діяльності міжнародних організацій; /логічна

-Удосконалювати вміння учнів аналізувати події та явища, робити висновки й аргументувати їх фактами, працювати з історичними джерелами, підручником, іншими видами інформації;/логічна, аксіологічна, інформаційна

Розвивальна:

-Розвивати хронологічну компетентність(уміння орієнтуватися в хронологічному просторі);

-Розвивати інформаційну компетентність(користуватися довідковою літературою, Інтернетом тощо для самостійного пошуку інформації);

-Розвивати логічну компетентність (ставити запитання та шукати відповіді);

-Розвивати аксіологічну компетентність(порівнювати й оцінювати факти та діяльність історичних осіб з позиції загальнолюдських і національних цінностей, визначати власну позицію щодо суперечливих питань історії).

-Розвивати комунікаційну та мовленнєву компетентності(робота в групах, аналіз історичних джерел, ділові ігри)

-Розвивати вміння характеризувати основні напрямки зовнішньої політики України в умовах загальноєвропейських і світових процесів інтеграції:*/логічна,аксіологічна,мовленнєва,інформаційна*

-Розвити навички визначати хронологічну послідовність головних подій періоду розбудови незалежної держави;*/хронологічна,інформаційна,логічна*

Виховна:

-Виховувати любов до рідної мови та держави/*громадянська;*

-Виховувати в учнів громадянську активність, сприяти утвердженню ідеалів демократії, добра і справедливості, викликати інтереси до подій міжнародного життя.*/громадянська;*

-Виховати навички працювати в групі, досягати порозуміння та налагоджувати співпрацю, використовуючи власний і чужий, зокрема взятий з історії, досвід/*логічна,аксіологічна,комунікаційна;*

-Формувати національну свідомість/*громадянська;*

-Виховувати повагу до іншої думки, толерантність.*/громадянська*

-Формувати критичне та творче мислення/*логічна,аксіологічна*

-Формувати негативне ставлення до будь-яких проявів насильства, виховувати у школярів повагу до історичного минулого
/громадянська,особиста

Тип уроку: комбінований

Обладнання: : підручник Власов В. С. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 272с.; ілюстрації до теми (додаток); атлас «Історія України. 11 клас».

Основні терміни та поняття: «НАТО», «Рада Європи», «Європейський Союз», «ГУУАМ», «СНД», «без'ядерний статус», «стратегічне партнерство», «позаблоковий статус», «багатовекторність», «Європейська інтеграція»

Основні події:

5 грудня 1991 р. – Верховна Рада звернулась із Заявою до парламентів і народів світу;

липень 1992 р. – схвалення Верховною Радою «Основних напрямків зовнішньої політики України»;

1994 р. – ВРУ ратифікувала Договір про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом;

14 січня 1994 р. – підписання Україною угоди про ліквідацію ядерної зброї;

5 грудня 1994 р. – підписання Будапештського меморандуму;

9 листопада 1995 р. – Україна стала 37 членом Ради Європи;

28 травня 1997 р. – підписано угоду про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України;

31 травня 1997 р. – Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією;

9 липня 1997 р. – підписано Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного довогору;

2003 р. – конфлікт навколо о. Тузла;

2005 р. – перша «газова війна» Росії проти України.

Історичні постаті: Л. Кучма, Б. Єльцин, В. Путін, О. Лукашенко, Н. Назарбаєв, Б. Клінтон, Дж. Мейджор.

План:

1. Відносини України з ЄС, США, НАТО.
2. Відносини України з Росією. «Тузлівська криза».
3. Відносини України з всесвітніми організаціями та країнами світу.

4. Культурні та спортивні зв'язки незалежної України із зовнішнім світом

Час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Прим.
2 хв.	I. Організ. момент.	Привітання, перевірка присутності.		
10 хв.	II. Перевірка д/з.		1.Письмова робота А)Установіть хронологічну послідовність подій:Ухвалення Конституції України,заснування Збройних Сил України,Обрання Президентом України Л.Кучми,Затвердження Верховною Радою державних символів України. Б)Складіть речення,використавши поняття і терміни:приватизація,«партія влади», «конституційна ніч»,мажоритарна виборча система,гіперінфляція,купоно-карбованці. В)Сенкан Л.Кучма 2.Усна відповідь А)У чому полягає історичне значення ухвалення Конституції України? Б)Чому Кучму залучають до кагорти «червоних директорів»? В)Які суперечності характерні для президента Кучми? 3.Робота із картою Проаналізуйте карту.Позмагайтеся у парах у вмінні отримувати вичерпну картографічну інформацію.Прокоментуйте кожен виявлений вами факт.	<i>Логічна Аксіологічна Інформаційна Хронологічна</i> <i>Логічна Аксіологічна Мовленнєва</i> <i>Просторова Хронологічна Логічна Інформаційна Комунікаційн</i>

				а
4 хв.	III. Етап мотивації.	Яку частину України ледь не захопила росія в 1990-х рр.?	Вправа «Дерево рішень» Керуючись мотивами соціальної (національної) безпеки та використовуючи технологію формування "дерева рішень", опрацювавши в групах переваги та недоліки нижче названих варіантів рішення, спрогнозуйте можливості зовнішньополітичної орієнтацій України. Своє рішення пояснить. 1. Україна в майбутньому має намір стати нейтральною, позаблоковою, без'ядерною державою. 2. Україна проголошує прагнення увійти до певного військово-політичного блоку та зберегти ядерну зброю і взяти під свою присягу та опіку більшу частину ЧФ . 3. Україна в майбутньому має намір стати нейтральною, позаблоковою, ядерною державою лише з москитним флотом. 4. Україна проголошує прагнення ліквідувати ядерну зброю та увійти до певного військово-політичного блоку з відносно невеликим флотом. <i>(Міркування учнів, не коментуючи їх, учитель записує на дошці.)</i> Слово вчителя. Який варіант обрала Україна і чи збігаються ваші прогнози щодо пріоритетів	Інформаційна Логічна Аксіологічна комунікаційна

			зовнішньополітичного статусу України з реальними, сучасними аспектами зовнішньої політики держави, ми з'ясуємо на уроці.	
4 хв.	IV. Актуаліз. опорних знань.		Бліц-опитування: 1. Коли Україна здобула незалежність? 2. За яких умов відбулась ці події? 3. Котрий рід військ в Україні існує ще з княжих часів? 4. Хто був першим президентом України? 5. Які моря омивають Україну? 6. Яке місто має такий же особливий статус в Україні як і Київ?	Інформаційна Логічна Аксіологічна Мовленнєва Хронологічна
15 хв.	V. Етап поясненн я нового матеріалу. Питання № 1	Вступне слово вчителя(інформаційна) У Декларації про державний суверенітет 1990 р. зазначалося, що Україна <i>«проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї».</i> У концепції зовнішньої політики незалежної Української держави (ухвалена 2 липня 1993 р. під назвою «Основні напрями зовнішньої політики України») зафіксовано, що Україна здійснює свою зовнішню політику на основі взаємної поваги стосовно до інших держав і народів, взаєморозуміння, партнерства, довіри, політичних та економічних інтересів, дотримання міжнародних правових актів, зафіксованих у міжнародних договорах та конвенціях, невтручання у внутрішні справи інших держав, визнання недоторканності й непорушності їх кордонів, поваги до гідності і честі народів, громадян країн світового співтовариства. На практиці зовнішньополітична діяльність України в період керування державою Л. Кравчука виглядала як спроба маневрувати між РФ і НАТО. Україна активно співпрацювала з колишніми союзними республіками в рамках СНД, розглядаючи	Робота з історичним документом Будапештський меморандум (Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї) <i>1. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України. 2. ...підтверджують їх зобов'язання утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. 3. ...підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином забезпечити собі переваги будь-якого роду. 4. ...підтверджують їх зобов'язання домагатися негайних дій Ради Безпеки ООН з надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, в разі якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї. 5. ...підтверджують щодо України їх зобов'язання не застосовувати ядерну зброю проти будь-якої держави-учасника Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, крім випадку нападу на них, їх території або залежні території, їх збройні сили або їх союзників з боку такої держави разом з державою, яка володіє</i>	Інформаційна Аксіологічна Логічна Комунікаційн а

СНД як міжнародний механізм, покликаний координувати процес якісно нових двосторонніх відносин з незалежними державами, утвореними на території СРСР.

1. Відносини України з ЄС, США, НАТО Розповідь вчителя/перегляд презентації

У перші роки незалежності американська адміністрація ставилася до України дуже стримано – як до країни, що, на їхню думку, неочікувано виявилася нелегітимним власником третього у світі за потужністю ракетно-ядерного потенціалу. Сукупний потенціал розміщеної в Україні однієї лише 43-ї ракетної армії перевищував потенціал Великої Британії, Франції або КНР.

Ще напередодні Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Верховна Рада зробила урочисту заяву про без'ядерний статус України. У травні 1992 р. у Лісабоні Україна разом з делегаціями Росії, Білорусі та Казахстану – нових держав, які стали власниками успадкованої від СРСР ядерної зброї, – підписала протокол до договору між СРСР і США від 31 липня 1991 р. про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1).

Міжнародне визнання було пов'язане з набуттям Україною без'ядерного статусу, про який було проголошено в Декларації про державний суверенітет. **У 14 січня 1994 р.** у Москві було підписано угоду між Україною, Росією та США, згідно з якою Україна зобов'язувалася протягом семи років вивести до Росії для розкомплектування всі **ядерні боєзаряди**.

Коли президентську посаду обійняв Л. Кучма то було поставлено крапку в перетворенні України на без'ядерну державу. 16 листопада 1994 р. парламент ухвалив Закон України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р.».

5 грудня 1994 р. в Будапешті під час роботи НБСЄ лідери України, Росії, США і Великої Британії

ядерною зброєю або пов'язана з нею союзною угодою.

6. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки і Україна будуть проводити консультації у випадку виникнення ситуації, внаслідок якої постає питання стосовно цих зобов'язань...».

1. Які зобов'язання брала на себе Україна та інші держави-підписанти?

2. Який механізм реалізації цього документа? Чи можна назвати його дієвим?

Проблемне питання:

«Чому росіяни забравши повністю ядерну зброю, не змогли залишити Україну і без флоту?».

Робота з термінами та поняттями

Меморандум – буквально означає: "те, про що слід пам'ятати". Дипломатичний документ з детальним викладом фактичного або юридичного боку того чи іншого важливого питання.

Інформаційна
Логічна

Інформаційна
Аксіологічна

підписали **«Будапештський меморандум про гарантії безпеки України»**. Як компенсація за ліквідацію ядерної зброї була виплачена сума в 375 млн \$. Також відмова від ядерної зброї й визначення статусу України як неядерної держави змінили відносини із США. Під час візиту в листопаді 1994 р. Л. Кучма підписав Хартію українсько-американського партнерства, дружби та співробітництва. Були укладені угоди про надання американської допомоги Україні у здійсненні економічних реформ. Незабаром серед країн, які одержували фінансову допомогу від США, Україна посіла третє місце після Ізраїлю та Єгипту.

Успішні кроки Л. Кучми у здійсненні ринкових реформ заохотили американську адміністрацію налагодити співпрацю з Україною. Поступово, однак, США розчарувалися в можливостях і перспективах на українських теренах, і це позначилося передусім на скороченні обсягів фінансової допомоги.

Місцеві олігархи створювали несприятливі умови для американських бізнес-партнерів. Але частіше лунали сигнали про «нецільове використання» американської фінансової допомоги.

Розповідь вчителя/перегляд презентації

Керівництво України не відразу виявило інтерес до співробітництва з НАТО проте вже в січні 1994 р. Україна стала учасником програми НАТО «Партнерство заради миру». У 1996 р. була схвалена індивідуальна програма партнерства Україна – НАТО. На території України проходять спільні навчання військових підрозділів (Яворівський полігон, акваторія Чорного моря). **9 липня 1997 р.** під час саміту в Мадриді між Україною і НАТО була підписана **«Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору»**.

Про підвищення міжнародного авторитету України свідчить те, що міністр закордонних справ Г. Удовенко був обраний в 1997 р. Головою Генеральної Асамблеї

«Мікрофон»

1. Коли була схвалена індивідуальна програма партнерства Україна-НАТО?
2. Що таке «Партнерство заради миру»?
3. Де була підписана «Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору»?

Які країни цієї організації ви ще можете назвати, дивлячись на дане фото?

*Логічна
Комунікаційн
а
Хронологічна*

ООН. Україна виступила ініціатором проведення саміту Тисячоліття. З 1 січня 2000 р. Україна вперше як незалежна держава стала виконувати функцію непостійного члена Ради Безпеки ООН. Українські військові підрозділи брали активну участь у миротворчих операціях ООН.

Указом Президента України Л. Кучми в 1998 р. було затверджено державну програму співробітництва з альянсом. Україна розглядає НАТО як найбільш ефективну структуру колективної безпеки в Європі. **Навесні 2002 р. Україна заявила про своє бажання вступити до цієї організації.**

9 липня 2002 р., у межах програми «Партнерство заради миру», Україна і НАТО підписали меморандум про підтримку операцій НАТО з боку України. У листопаді 2002 р. було схвалено План дій НАТО-Україна, на основі яких стали розроблятися річні Цільові плани Україна-НАТО. А в 2004 р. був прийнятий закон про вільний доступ сил НАТО на територію України.

Але напередодні президентських виборів та під час саміту у Стамбулі в **червні 2004 р.** Л. Кучма видав указ, в якому скасував пункт «Военної доктрини України» про майбутній вступ України до Північноатлантичного альянсу та зазначив, що вступ у НАТО не є метою країни – необхідне лише «суттєве поглиблення відносин з НАТО і ЄС як гарантами безпеки і стабільності в Європі».

Першим важливим етапом співпраці України з Європейським Союзом стало 14 липня 1992 р. Україна подала заявку на вступ до організації, а **9 листопада 1995 р.** стала 37 членом Ради Європи. Вступивши до РЄ, України взяла на себе цілий ряд зобов'язань з організації влади, розвитку правової сфери і самоуправління, захисту прав людини. Так, згідно з рекомендаціями РЄ в Україні скасували смертну кару.

Чому на вашу думку Кучма так поступив?

Метод «Аукціон» учні об'єднуються у дві групи і наввипередки називають країни ЄС, яка група назвала більше та і перемогла

*Логічна
Інформаційна
Просторова*

*Логічна
Аксіологічна
Мовленнєва*

		Проголошення Україною стратегічної мети інтеграції в європейські структури зумовило налагодження тісних відносин з Європейським Союзом. У червні 1994 р. була підписана, а 1 березня 1998 р. набрала чинності закону «Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС». У документі проголошувалися такі цілі співробітництва: розвиток політичного діалогу; сприяння розвитку торгівлі, інвестицій; створення умов для взаємовигідного співробітництва в усіх галузях; підтримання зусиль України зі зміцнення демократії, розвитку її економічного потенціалу і завершенню переходу до ринкової економіки. Загальна стратегія співробітництва ЄС стосовно України була затверджена у грудні 1999 р. Документ закладає основи співробітництва з державою, що не є безпосереднім претендентом на вступ до ЄС у найближчий час. У липні 2002 р. відбувся саміт «Україна — ЄС», де основним було питання про надання Україні статусу держави з ринковою економікою та асоційованого члена ЄС. У ході роботи саміту зазначалося, що Україна ще не відповідає стандартам ЄС і не потрапляє до переліку країн, які мають увійти до ЄС у 2004 та 2007 рр. У 2003 р. Україна отримала статус «країни — сусіда ЄС».		<i>Просторова Аксіологічна Логічна Комунікаційна</i>
Питання № 2		Розповідь вчителя/перегляд презентації(інформаційна) Найвагомішим для України було визнання її незалежності Росією. Водночас визнання України не перешкоджало Російській Федерації заявляти про свої територіальні претензії. В результаті чого у травні 1992 р. ВР РФ заявила, що документи про передання в 1954 р. Кримської області Україні не мають юридичної сили з моменту їх прийняття. Російський парламент у липні 1993 р. ухвалив безпрецедентне рішення про надання Севастополю	ЗАУВАЖТЕ!!!!!! <u>6 грудня 2018 р. Верховна Рада ухвалила Закон «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією», внесений Президентом України. У законі зазначено, що дію договору припинено, зважаючи на збройну агресію РФ проти України, що становить істотне порушення Росією закріплених у ньому домовленостей.</u>	<i>Інформаційна</i>

статусу міста Російської Федерації. Рада Безпеки ООН висловила здивування з цього приводу, а президент РФ Б. Єльцин змушений був заявити про юридичну неспроможність такого рішення.

Одним із найважливіших для обох сторін було питання Чорноморського флоту. Переговорний марафон закінчився **28 травня 1997 р.** підписанням голів уряду України та Росії **«Угоди про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України»**, про параметри розподілу флоту і взаєморозрахунки, пов'язані з перебуванням російського флоту на території України. Зокрема, було домовлено, що Севастополь залишиться базою тимчасового перебування Чорноморського флоту РФ до 2017 р. на правах оренди (97 млн доларів США на рік).

30–31 травня 1997 р. Б. Єльцин здійснив свій перший державний візит в Україну з метою підписання **«Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією»**. Кінцева редакція однієї зі статей містила таке положення: *«Високі Договірні Сторони відповідно до положень Статуту ООН і зобов'язань по Заключному акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів»* таким чином **РФ уклала міждержавний договір, у якому було зафіксовано територіальну цілісність України і російсько-український кордон, який склався історично.**

Розширення Євросоюзу й НАТО в східному напрямі вони розглядали як зазіхання англо-американського світу на власну сферу впливу. У такій ситуації посилювався тиск Кремля на Україну. У той час як Україна стукала у двері ЄС, Росія вибудовувала на пострадянському просторі власні інтеграційні

«Мозковий штурм»

1. Що було найвагомим для України?
2. Яке було питання найважливішим для двох сторін?
3. Що відбулося 28 травня 1997 року?
4. Хто здійснив державний візит в Україну?

*Інформаційна
Аксіологічна
Логічна
Комунікаційна
а
Хронологічна*

схеми. Після невдалої спроби інтеграції на Захід українське керівництво взяло курс на Схід. **23 лютому 2003 р.** керівники Росії, України, Білорусі, Казахстану уклали угоду про створення *Єдиного економічного простору (ЄЕП)*. Проте реалізації цієї угоди не відбулося. Росія наполягала на створенні наддержавних органів, що заперечувала Україна, а також між Україною і Росією спалахнув прикордонний конфлікт через острів Тузла в Керченській протоці.

Розповідь вчителя

29 вересня 2003 р. росіяни почали насипати греблю з Краснодарського краю в напрямку українського острова Тузла. Працюючи у три зміни, будівельники споруджували по 157 метрів греблі на день, щоб з'єднати Тузлу з російським берегом.

30 вересня 2003 р. МЗС України направило Росії ноту протесту, наголосивши, що Тузла є островом, який належить Україні. За кілька днів українці облаштували на ньому прикордонну заставу.

У жовтні Президент України Л. Кучма особисто проінспектував прикордонну заставу на Тузлі. Верховна Рада України повторно звернулася із заявою до Федеральних Зборів РФ з приводу ситуації навколо Тузли й попередила про можливий перегляд засад стратегічного партнерства. **23 жовтня 2003 р.** будівництво дамби було зупинено.

Після підписання плану заходів щодо реалізації Угоди про створення Єдиного економічного простору та узгодження положень Договору про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки в **грудні 2003 р.** у Керчі президентами України та Росії Л. Кучмою та В. Путіним проблема Тузли відпала.

Чому не відбулось реалізації угоди?

Бліц-опитування

Коли було зупинене будівництво дамби?

Після чого проблема Тузли відпала?

Логічна
Аксіологічна

Логічна
Аксіологічна
мовленнева

Питання № 3	3. Відносини України з всесвітніми організаціями та країнами світу (інформаційна) Розповідь вчителя/перегляд презентації У 1992 р. Україна приєдналася до <i>Європейського банку реконструкції та розвитку</i> (ЄБРР), плідно співпрацює з <i>Міжнародним валютним фондом</i> (МВФ), Світовим банком й іншими фінансовими структурами. Також Україна бере участь у регіональному співробітництві (організації, що об'єднують країни окремих регіонів континенту). Будучи членом СНД, організації Чорноморського економічного співробітництва, Балто-Чорноморського співробітництва, ГУАМ, вона прагне до більш тісної співпраці з сусідами на рівноправній основі. Україна є асоційованим членом СНД. Вона не підписала Статут цієї організації, бо деякі його положення суперечать українському законодавству. На противагу Росії в 1996 р. у межах СНД утворилось об'єднання Грузії, України, Азербайджану і Молдови (ГУАМ), як офіційно було заявлено, для реалізації ідеї євразійського транспортного коридору. У той час як Україна стукала у двері ЄС, Росія вибудовувала на пострадянському просторі власні інтеграційні схеми. Так, були встановлені тісні відносини з Білоруссю (Союзна Держава). Створено Ташкентський пакт — військово-політичний союз частини країн СНД. Після невдалої спроби інтеграції на Захід українське керівництво взяло курс на Схід. У лютому 2003 р. керівники Росії, України, Білорусі,	Генератор новин(CLASTOOLS.NET) https://www.classtools.net/breakingnews/ Фронтальне опитування 1. Які країни увійшли до складу ГУАМ? 2. Що таке ЄЕП? 3. Яка країна визнала першою незалежність України? 4. Що відбулось 18 травня 1992 року? Знавець карти Покажіть на карті кордон України і Молдови	Інформаційна Логічна Аксіологічна Мовленнєва Хронологічна Просторова

Казахстану уклали угоду про створення *Єдиного економічного простору (ЄЕП)*.

Важливе значення для реалізації західного вектора зовнішньої політики України мають її відносини з Польщею. 2 грудня 1991 р. **Республіка Польща** першою визнала Україну як незалежну державу. **18 травня 1992 р.** між обома країнами був підписаний *Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво*. Україна не мала заперечень проти приєднання Польщі до НАТО, а Польща, своєю чергою, підтримує Україну в її намаганнях інтегруватися в європейські структури. 1997 р. підписано спільну українсько-польську заяву «До порозуміння і єднання».

Певний час з великими труднощами розвивався переговорний процес між Україною та Румунією. Врешті-решт удалося досягти згоди, і **2 червня 1997 р.** у місті Констанца *підписали Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією*, який підвів ризик під невизначеністю двосторонніх відносин.

Задовільним є стан українсько-молдовських відносин. У *Республіці Молдова* високо цінують особливу роль України як посередника в розв'язанні розбіжностей, що існують між Кишиневом і Тирасполем та є джерелом нестабільності в регіоні. Виявляючи свої добросусідські відносини, Україна передала Молдові частину своєї території для створення порту на Дунаї. У **2001 р.** було підписано *договір про кордони між Молдовою і Україною*.

Відносини між Україною і Росією складаються нерівномірно. Історичною подією стало

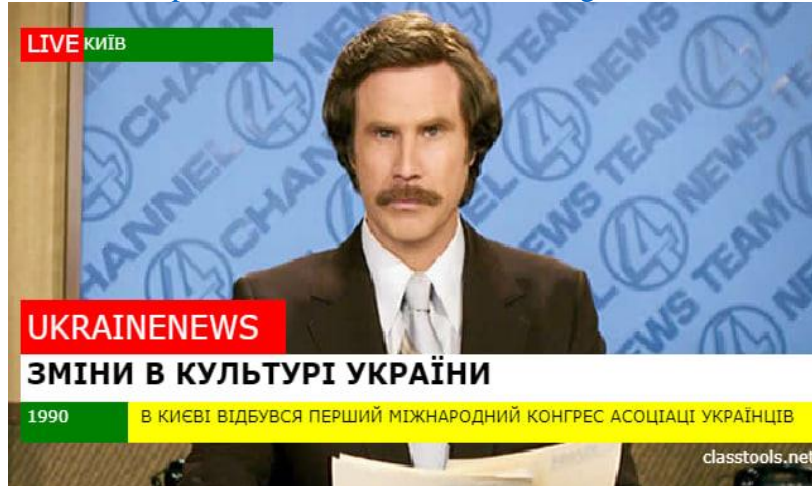

1. Коли було підписано договір про кордони?
2. Коли було підписано договір про відносини добросусідства?

Інформаційна
Комунікаційна
а
Логічна

Логічна
Хронологічна

Логічна

	підписання 31 травня 1997 р. широкомасштабного політичного українсько-російського договору. Цей документ юридично закріпив зобов'язання Росії поважати незалежність України і став правовою базою, на якій ґрунтуватимуться двосторонні відносини. Однак з приходом до влади в Росії В. Путіна розпочався процес стрімкого погіршення відносин між Україною і Росією. Російське керівництво розглядало Україну як зону свого виключного впливу і прагнуло відновити над нею цілковитий контроль. Добросусідські відносини встановилися з Білоруссю. Були досягнуті домовленості про державний кордон. Зовнішньоторговельний оборот між Україною і Білоруссю хоч і становить солідну суму, але ще не відповідає їхнім потенційним можливостям. Проте ускладнює відносини між Україною і Білоруссю той факт, що Білорусь є частиною Союзної Держави з Росією.	Що відбулось 31 травня 1997 року? Що ви можете сказати про політику Росії і Білорусі у той час і у теперішній?Проведіть аналогію	<i>Аксіологічна Інформаційна Мовлення</i>
Питання № 4	4. Культурні та спортивні зв'язки незалежної України із зовнішнім світом(інформаційна) Розповідь вчителя/перегляд презентації 1990 р. в Києві відбувся Перший Конгрес Міжнародної асоціації українців. На ньому широко обговорювалися питання відродження та розвитку науки і культури України як суверенної держави. Конгрес сприяв зростанню <i>міжнародного авторитету нашої держави</i>. У січні 1992 р. відбувся Конгрес українців незалежних держав. У виступі Президента України <i>Л.Кравчука</i> прозвучала теза, що <i>Україна – не тільки для українців, що вона є Батьківщиною для кожного, хто живе на її землі,</i>	https://www.classtools.net/breakingnews/#	<i>Інформаційна аксіологічна</i>

якої б національності він не був. Конгрес окреслив коло невідкладних завдань, пов'язаних з розбудовою незалежних держав, що виникли на теренах колишнього Союзу РСР.

Налагодженню культурних зв'язків сприяв фестиваль «Українці всього світу, єднайтесь!», проведений у 1994 р. у столиці нашої держави.

Чотири рази на олімпійську щоглу підіймався прапор України і звучав її державний гімн: на честь борця *О.Кучеренка (Луганськ)*, спортивних гімнасток *Т.Гуцу (Одеса)*, *Т.Лисенко (Херсон)* і художньої гімнастки *О.Тимошенко (Київ)*. Вони і стали першими олімпійцями незалежної України. Офіційно Міжнародний Олімпійський Комітет визнав Національний Олімпійський Комітет України 9 березня 1992 р.

За фінансової підтримки української діаспори спортсмени України виступили на міжнародних спортивних змаганнях з окремих видів спорту. **Вперше окремою командою** Україна виступила 1994 р. на зимовій Олімпіаді в Норвегії. Спортсмени України поки що не мають тих умов, які налагаються їх суперникам в розвинених країнах світу. Однак своєю наполегливістю і працелюбством досягають значних успіхів у спорті. Далеко за межами України відомі боксери брати *Віталій і Володимир Клички*. А боксери, також брати, *Валерій і Володимир Сидоренки* на чемпіонаті Європи у фінському місті Тампере в травні 2000 р. здобули чемпіонські титули.

У 2000 р. плавчиха з Харкова *Яна Клочкова* стала чемпіонкою Європи, а згодом – дворазовою олімпійською чемпіонкою на Олімпіаді в Сіднейі.

На першому чемпіонаті Європи з шахів серед

«Мікрофон»

- 1.Який фестиваль відбувся в Україні і чому?
- 2.Хто стали першими олімпійцями України?
- 3.Коли було визнано національний олімпійський комітет?
- 4.Коли Україна виступила вперше окремою командою?
- 5.О.Кучаренко це спортсмен якого виду спорту?

- 1.Чи знаєте ви ще цікавинки про братів Кличків?
- 2.Хто став першою в історії шахів жінкою Європейського континенту?

Логічна
Аксіологічна
Комунікаційн
а
Хронологічна

Логічна
Комунікаційн
а
Інформаційна

		жінок, що проходив у червні 2000 р., херсонська дівчина <i>Наталія Жукова</i> стала першою в історії шахів чемпіонкою європейського континенту.	3. Яких ще відомих спортсменів України ви знаєте?	
8 хв.	VI. Етап системат. знань.		Дерево рішень <u>Відповідь на запитання:</u> Який варіант обрала Україна у сфері зовнішньої політики ? <i>(Відповіді учнів)</i> Фронтальне опитування 1. Чим було викликане швидке визнання незалежності України іншими державами? 2. На яких принципах і засадах базувалася зовнішня політика України в 1991–2005 рр.? 3. Чому Україна погодилася на без'ядерний статус? 4. Яку позицію займає Україна щодо СНД? 5. Як розвивається співробітництво України з провідними міжнародними організаціями? Хронологія(Turbo) http://www.classtools.net/timeliner/202305_GkEhFK Колесо Фортуни(персоналії) https://www.classtools.net/random-name-picker/37_ekLHZc	<i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Мовленнєва</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Комунікаційна</i> <i>Хронологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i>
1 хв.	VII. Висновки.	-Україна після проголошення незалежності впевнено заявила про себе на міжнародній арені. -Головними принципами її зовнішньої політики є демократизм, миролюбність, ядерне роззброєння, розширення економічного співробітництва. -У другій половині 90-х років ХХ ст. Україна намагалася реалізувати стратегію багатовекторності зовнішньої політики. Стратегічними партнерами України були проголошені США, Росія, Польща та ще цілий ряд держав.	<i>Приєм «Хмаринка тегів».</i> Оберіть 1-2 твердження та доповніть його. • На уроці я дізнався... • Мене здивувало... • Мені вже було відомо... • Я б хотів дізнатися більше про... • Мені було важко... • Найлегше вдалося...	<i>Інформаційна</i>

		-Однак підтримувати рівноправні взаємини з основними своїми партнерами виявилося досить складно, хоча було досягнуто значних успіхів у двосторонніх відносинах. Так, було укладено Великий договір з Росією й угоду про розподіл Чорноморського флоту (1997 р.); в основному врегульовано відносини з такими сусідніми державами, як Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова. -Добрі економічні та політичні зв'язки склалися між Україною і більшістю держав європейського континенту. Водночас відносини зі США характеризуються нестабільністю.		
1 хв.	VIII. Д/з.		Опрацювати § (24 п. 1,2) Творче завдання: Напишіть есе на тему – чи віддав би я як президент України майже весь флот та ядерну зброю в 1990-х рр.?	